

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ

ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

З.М. БОБУР НОМИДАГИ АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ТАРИХ ФАКУЛТЕТИ

ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

Тарих таълим йўналиши IV курс битирувчиси

НУРМАТОВ АЗАМАТнинг

БИТИРУ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Мавзу: Президент И.А. Каримовнинг “Ўзбекистон мустақилликка

эришиши оstonасида” асари Ўзбекистонни энг янги тарихини

ўрганишда муҳим манба

Илмий раҳбар:

БОЗОРОВ Қ.

Катта ўқитувчи

АНДИЖОН – 2016

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3
------------	---

I.Боб. Асарда Ўзбекистон мустақилликка эришиш арафасидаги тарихий воқеаларни ёритилиши.

I.1. Асар ҳақида қисқача маълумот.....	8
I.2. 1989-1991 йиллардаги Фарғона ва Наманган воқеалари.....	15
I.3.Мустақиллик арафасида республика аҳолисининг ижтимоий-иқтисодий турмуш тарзидаги ўзгаришлар.....	27

II.Боб. Мустақил Ўзбекистон давлатчилиги: давлат қурилиши ва бошқаруви

II.1. Президентлик институтининг жорий этишилиши.....	40
II.2. “Мустақиллик декларация” ва “Ўзбекистон давлат мустақиллигини асослари тўғрисида” Қонунни қабул қилиниши ва тарихий аҳамияти.....	45
II.3. Давлат бошқаруви тизимидаги амалга оширилган ислохотлар	51

Хулоса.....	57
-------------	----

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати.....	59
--	----

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. XX аср сўнгги ўн йиллигида ўзбек жамитидаги ўз тарихи ва ўтмиш маданиятига бўлган улкан қизиқиш, маънавий эҳтиёж мазкур соҳанинг тегишли йўналишларида чуқур ва ҳар томонлама илмий изланишларни тақозо этмоқда. Натижада тарихшунослик фанимизда янгидан-янги йўналишлар юзага келмоқда. Ўтмиш тараққиёт йўлимизнинг бугунги авлодга номаълум босқич ва қирралари қайтадан кашф этилмоқда.

Ўзбекистоннинг мустақилликка эришуви узоқ давом этган тарихий жараённинг натижаси бўлди. Ўзбек халқи қарайиб 3000 йиллик тарихимизда қисқа вақтгина мустақил яшаган холос. Айниқса, кейинги оқ ва қизил салтанатнинг 130 йил давом этган ҳукмронлиги ўз тарихий давлатчилигига эга бўлган Туркистонни мустамлака ва қарамга айлантирганди. Бу зулматга қарши кураш гоҳ пинҳона, гоҳ ошкора бўлсин халқимиз азал-азалдан ўз фикри-зикри билан мустақил, озод, эркин яшаш учун тинимсиз интилди.

XX аср 90-йилларига келиб жаҳон ва собиқ Иттифокдаги ўзгаришлар, ҳамда юзага келган вазият ўзбек халқини мустақиллик учун бўлган курашини тезлаштириб юборди. Мана шундай жараёнда ўзбек халқига муносиб йўлбошчи зарур эди. Тарих тақозоси билан элим деб яшовчи Ислом Каримовдек жасоратли инсон 1989 йил 23 июнда Ўзбекистонга раҳбарликка келди. Ўзбекистоннинг янги ҳукумати Марказ билан бўладиган муносабатларни ўзгартирмай туриб, ижобий силжишларга эришиб бўлмаслигини ва бунинг учун республиканинг тўлиқ мустақиллигини таъминлаш зарурлигини тушуниб етди. Унинг ташаббуси билан Ўзбекистон ҳукумати томонидан 1989 йил 15 август “колхозчилар, совхоз ишчилари, фуқаролар, шахсий томорқа хўжаликлари ва индивидуал уй-жой қурилишини янада ривожлантириш тўғрисида” махсус қарор қабул қилинди. Гарчи, бу ғоя Иттифок раҳбарларига ёқмаган бўлса ҳам, И.А.Каримов ўз фикридан

кайтмай, уни жасорат билан амалга ошира борди. Натижада ўша йилнинг 4 ойида аҳоли қўшимча 90,7 минг гектар ер олишди

1991 йил 31 августда Ислом Каримов Ўзбекистоннинг давлат мустатсиллиги қайта тикланганлигини бутун дунёга эълон қилди. Худди шу куни жамиятимиз ҳаётига Ўзбекистон давлати, ўзбек давлатчилиги тушунчалари қайта кириб келди. Тўғри, давлатчилик ўзбек халқи тарихи учун янгилик эмас, Аммо 130 йиллик (ХИХ асрнинг 60-йиллари — 1991 йил) мустамлака даврида, айниқса, сўнгги бир неча авлод наздида давлат, давлатчилик тушунчаси умуман унут бўлганди. Бунга ҳеч бир ажабланмаса ҳам бўлади. Чунки мазкур даврда давлатнинг ўзи йўққа чиқарилганди. Шу маънода 1991 йилнинг 31 августидаги **«Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллигини эълон қилиш тўғрисида»** Олий Кенгаш қарори, **«Ўзбекистон Республикасининг Давлат Мустақиллиги асослари тўғрисида»** Ўзбекистон Республикаси Қонунидаги «давлат мустақиллиги» тушунчаси қанчалар тарихий-амалий аҳамият касб этишини англаш қийин эмас, албатта.

Давлатчиликнинг тикланиши, албатта, улуғ тарихий воқеа бўлди. Шу билан бирга давлатнинг мавжудлиги жа-мият ҳаётида муайян бир мақсад ва вазифаларни кўндаланг қилиб қўйиши ҳам табиий. Фикримизча, мустақилликка эришшгандан кейинги ўзбек жамияти келгуси тараққиётини белгилаб берувчи бош йўл худди мана шу мақсад ва вазифалар тасаввури билан боғлиқ бўлиб қолганди. Шу маънода мустақил Ўзбекистон давлатининг биринчи Президенти Ислом Каримов томонидан 1992 йили ўзбек жамиятига тақдим қилинган қуйидаги ғоя давлат ривожига, уни инсон манфаатлари йўлида хизмат қилдиришда беқиёс тарихий аҳамият касб этиши аниқ: **«Ўзбекистон — келажаги буюк давлат. Бу — мустақил, демократик, ҳуқуқий давлатдир. Бу инсонпарварлик қоидаларига асосланган, миллати, дини, ижтимоий аҳволи, сиёсий эътиқодларидан қатъи**

назар фуқароларининг ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаб берадиган давлатдир»¹.

Кўпчилик тадқиқотчиларнинг эътирофи этишларича, бутун дунёда бўлгани каби Ўзбекистонда ҳам давлатчилик абадий мавжуд бўлмасдан, маҳаллий халқлар тарихий-маданий ривожланишининг маълум босқичида пайдо бўлган воқеликдир. Бу ўринда юртбошимиз И.А.Каримовнинг куйидаги концепсиясини эслаб ўтиш мақсадга мувофиқдир: "Давлат қурилиши борасида танқидий нуқтаи назарсиз қабул қилинадиган тайёр қолип ва андозалар йўқ. Дунёда айнан бир-бирига ўхшаш иккита инсон бўлмаганидек айнан бир-бирига ўхшаган иккита давлат ҳам йўқ. Бундай бўлиши ҳам мумкин эмас. Ҳар бир давлат - бетакрор ижтимоий ҳодисадир. У ҳар қайси халқ тарихий ва маданий тараққиётининг ҳосиласидир, унинг ўзига хос, ўзига мос маданияти ривожининг натижасидир".²

Шунингдек, ўзбек халқи давлатчилиги тарихини ўрганишнинг нақадар муҳимлиги Республика Президенти томонидан шундай изоҳланади: "Давлатчилик бугунги кунда ўта сиёсий масала бўлиб турибди. Нега деганда, Ўзбекистонда давлатчилик бўлмаган, деб орқава-ротдан ташвиқот юритаётган, шу фикрни онгимизга сингдирмоқчи бўлаётган, керак бўлса, халқаро жамоатчиликни шунга ишонтиришга уринаётган кучлар ҳам бор... Ўзбек тарихчиларининг бугунги кундаги асосий вазифаси мана шу даъвонинг пуч эканлигини исботлаш, давлатчилигимизнинг илмий нуқтаи назардан асосланган тарихини яратишдир".³

Шу боис ҳам сўнгги йилларда Ўзбекистон тарихининг қатор долзарб масалаларини ўрганишда аниқ ва ҳаққоний тарихий ёндашув масаласи муҳим бўлиб бормоқда. Зеро, юртбошимиз таъкидлаганидек, "Ҳар қайси халқ миллий қадриятларини ўз мақсад-муаммолари, шу билан бирга, умумбашарий тараққиёт ютуқлари асосида ривожлантириб, маънавий

¹ Ислон Каримов. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. Тошкент, 1992. – Б. 15-16

² Каримов И.А. Ватан саждаго каби муқаддасдир. 3-жилд. - Т.: 1999. -Б.6.

³ Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. - Тошкент: Ўзбекистон, 1998. -Б.12.

дунёсини юксалтириб боришга интилар экан, бу борада тарихий хотира масаласи алохида аҳамият касб этади»¹. Айниқса, Ўзбекистоннинг энг тарихини ўрганиш чуқур ўрганиш ва таҳлил қилишда Президент И.А.Каримовнинг «Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида» номли асари муҳим манба ҳисобланади. Мазкур битирув малакавий ишда Ўзбекистоннинг энг янги тарихини ўрганишда асарни ғоят катта ўрин тутути ҳақида маълумотлар ўрин олган.

Мавзунинг ўрганилган даражаси ва илмий янгилиги. Ўзбекистон мустақилликка эришган кундан бошлаб тарихимизга бўлган муносабат тубдан ўзгариб, совет даврида нотўғри баҳо берилган ёки юзаки кўриб чиқилган масалаларга жиддий илмий ёндашув кучайди. Айниқса, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 27 июлдаги **"ЎзРФА тарих институти фаолиятини такомиллаштириш ҳақидаги"** қароридан сўнг ҳаққоний тарихни яратиш, бу жараёнда бирламчи манбаларга асосий эътибор бериш, қўйилган муаммони соҳа мутахассислари томонидан ҳал этилиши, мавжуд муаммолар ечимини илмий асослаш борасида анчагина ишлар амалга оширилди. Шунга қарамасдан, узоқ ўтмишларга бориб тақалувчи улкан тарихимизда ечимини кутаётган муаммолар талайгина. Ана шундай фундаментал масалалардан бири - ўзбек халқи давлатчилиги ҳамда давлат бошқаруви тарихидир.

Мустақиллик шарофати билан биз ўтмиш тараққиёт йўлимизни ҳеч бир мафкуравий ақидасиз ўрганиш ва ёритиш имконига эга бўлдик. Чунки «тарих хотираси, халқнинг, жонажон ўлканинг, давлапгимиз ҳудудининг холис ва ҳақиқий тарихини тиклаш миллий ўзликни англаш, таъбир жоиз бўлса, миллий ифтихорни тиклаш ва ўстириш жараёнида ғоят муҳим ўрин тутди»². Хусусан, бугунги кунда Ўзбекистоннинг энг янги тарихини тадқиқ этиш ўрганиш борасида бир қатор ишлар амалга оширилмоқда.

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. - Тошкент: Маънавият, 2008 - Б.97.

² Каримов Ислом. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида... – Б. 140.

Мавзунинг мақсад ва вазифалари. Битирув малакавий ишни бажаришда куйидаги мақсад ва вазифалар қўйилган:

- И.А.Каримовнинг “Ўзбекистон мусқилликка эришиш остонасида” асарига шарҳ бериш;
- И.Каримовнинг мамлакат раҳбари сифатида фаолияти бошлашини ёритиш;
- Мустақиллик арафасида Фарғона, Бўка, Ўш, Наманган воқеаларини таҳлил этиш ва ўрганиш;
- Президентлик институтини жорий этилиши ва унинг аҳамияти ёритиш;
- Мустақиллик арафасида халқнинг ижтимоий, иқтисодий ҳаётини таҳлил қилиш;
- “Мустақиллик декларация” ва “Ўзбекистон мустақиллиги асослари тўғрисида” Қонуннинг қабул қилиниши ва уларнинг тарихий аҳамияти тадқиқ этиш;
- мустақиллик даврида яратилган асарларни тадқиқ этиш;
- Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигини қўлга киритилиши масаласини ўрганиб, маълумотлар асосида ёритиш;
- мавзуга оид манбаларни ўрганиш ва таҳлил қилиш натижасида хулосалар чиқариш, амалий таклиф ва тавсиялар бериш.

Ишнинг таркибий тузилиши. Битирув малакавий иш кириш, 2 та боб, 6 параграф, хулоса, фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати, иловалар ва тақдимот қисмларидан иборат.

I.Боб. Асарда Ўзбекистон мустақилликка эришиш арафасидаги тарихий воқеаларни ёритилиши.

I.1. Асар ҳақида қисқача маълумот

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг „Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида“ китоби 2011 йил август ойида мамлакатимиз мустақиллигининг 20 йиллик байрами арафасида „Ўзбекистон“ нашриёт-матбаа ижодий уйи томонидан нашр қилинди. Унинг ҳажми 27,5 босма табоқдан иборат.

Асар, “Сўз боши ўрнида” деб номланган кириш сўзи билан бошланади. Ушбу кириш сўзида китобнинг асосий маъно-мазмунини, ундан ўрин олган материалларнинг ўзига хос хусусиятлари, юртимизда истиқлол арафасида ҳукм сурган чуқур инқироз ҳолатининг ҳаққоний тасвири ва таҳлили, ўша даврнинг сиёсий-иқтимоий манзараси, ушбу асарнинг янги тарихимизни яратишдаги бекиёс ўрни ва аҳамияти ҳақида атрофлича фикр юритилади.

Китобнинг асосий қисмидан Президентимиз Ислом Каримовнинг 1989 йилнинг 24 июнидан 1992 йилнинг 4 январига қадар, яъни унинг республикаимиз раҳбари сифатидаги фаолиятининг биринчи кунидан то мамлакатимиз истиқлолга эришганидан сўнг умумхалқ сайлови асосида мустақил Ўзбекистон Президенти этиб сайланиши ва ўз вазифасини бажаришга киришиш санасигача бўлган даврда сўзлаган нутқлари, маърузалари, мақола ва интервьюлари, Юртбошимиз томонидан имзоланган фармон ва қонунлар ўрин олган.

Китобга киритилган, биз учун яқин тарихимизнинг энг ноёб ва ишончли манбаига айланган ана шу ҳужжатларни ўрганишда қуйидаги муҳим жиҳатга алоҳида эътибор қараташ лозим.

Биринчидан, юқорида зикр этилган характердаги тарихий ҳужжатларнинг барчаси китобга тўлиқ киритилмасдан, унда фақат халқимизнинг асрий орзуси бўлган миллий истиқлол мавзусига оид фикр ва қарашлар атрофлича ўз ифодасини топган. Бошқача айтганда, мустақиллик ғояси, мустақиллик мавзуси мазкур тўпламга киритилган барча нутқ ва

маърузаларда бамисоли қизил ип бўлиб ўтади. Шунинг учун ҳам у яхлит асардек катта қизиқиш ва ҳаяжон билан ўқилади.

Иккинчидан, китобда юқорида қайд этиб ўтилган даврда юз берган барча воқеа-ҳодисаларни ва муаллифнинг уларга бўлган муносабатини хронологик тарзда, қатъий кетма-кетлик ва изчилликда тўла ва батафсил ёритиш мақсад қилиб қўйилмаган. Асосий мақсад — совет давлати ҳали ўзининг ҳукмронлик кучини йўқотмаган, унинг репрессив сиёсати давом этаётган, „пахта иши“ деган тухмат, сунъий равишда ўйлаб топилган сиёсий кампания пайтида қанчадан-қанча одамлар ноҳақ қамалган, тазйиқ ва таъқибларга учраган, халқимиз ўртасида тушкунлик, эртанги кунга ишончсизлик кайфияти, қўрқув ва ваҳима кенг тарқалган бир пайтда — ана шундай ўта оғир, умумий инқироз ҳаётнинг ҳамма соҳаларини тўлиқ қамраб олган таҳликали шароитда Ўзбекистон раҳбари сифатида иш бошлаган Ислом Каримовнинг мустақилликка эришиш масаласини кун тартибига қатъий қилиб қўйганини аниқ тарихий ҳужжатлар орқали кўрсатиш, бу йўлда қандай улкан тарихий ишлар амалга оширилгани ҳақида ўқувчилар, айниқса, кечаги тарихни, ўша даврдаги зулм ва адолатсизликни ўз кўзи билан кўрмаган ёшларга маълумот етказишдан иборат.

Учинчидан, шуни алоҳида қайд этиш лозимки, бу китоб орадан йигирма йил вақт ўтганидан кейин мозийга қайтиб, ўша давр воқеаларини қайта эслаб, мемуар ёки эсдалик шаклида ёзилган асар эмас. Ақсинча, бу китоб аслида ўша шиддатли тарихий воқеалар содир бўлган даврда, ана шу долғали ва драматик жараёнлар билан бирга туғилган асардир.

Китобдан жой олган барча чиқишлар чуқур амалий ва прагматик руҳи, ўша даврга хос бўлган коммунистик риторика, баландпарвозлик ва сафсатабозликдан мутлақо холи экани билан алоҳида эътиборни тортади. Муаллиф ўзининг ҳар бир фикри ва сўзини аниқ далил ва рақамлар, мантиқий хулосалар билан асослаб беради. Ҳаётий фактлар унинг ўткир мулоҳазалари, эҳтиросли кечинмалари, теран мушоҳадалари, энг муҳими, маънавий жасорати билан муштарак бўлиб, ўша пайт-даги сўз билан ифода

этиб бўлмайдиган ўта қалтис ва мураккаб сиёсий-ижтимоий ҳолатларни китобхон тасаввурида бутун зиддият ва қарама-қаршилиги билан яққол намоён этади.

Буни қуйидаги мисодда яққол кўриш мумкин:

„Биз республикамизда 1500 та йирик ишлаб чиқариш бирлашмаси ва корхонаси ишлаб тургани ҳақида, революциядан аввал бир йил давомида ҳосил қилинган миқ-дордаги электр энергия ҳозир тўрт кунда ишлаб чиқарилаётгани ҳақида ҳамиша фахрланиб гапирар эдик. Биз газ қазиб олиш соҳасида мамлакатда тўртинчи ўринда турибмиз. Қишлоқ хўжалигимиз мамлакатдаги пахтанинг учдан икки қисмини, қоракўл терининг учдан бир қисмидан кўпроғини, пилланинг 60 фоиздан зиёдини, кўп миқ-дордаги қаноп, мева, узум, сабзавот ва полиз маҳсулотларини етиштириб бермоқда.

Республикага келтирилаётган товарларнинг 60 фоизи эса машиналар, асбоб-ускуналар, енгил саноат ва озиқ-овқат саноати маҳсулотларидир.

Ғалати бир вазият вужудга келмоқда. Республика жуда қимматли хом ашё — пахта, нитрон, капролактама ишлаб чиқараётган бир пайтда уларни қайта ишлашдаги саёзлик, технология занжири ниҳоясига етказилмагани оқибатида айни шу хом ашёдан ишлаб чиқариладиган газлама, сунъий тола ва тайёр маҳсулотларни четдан келтиришга мажбур бўлмоқда”¹.

Ёки қуйидаги мисол ҳам эътиборга молик: „Статистиканинг кўрсатишича, бу-гунги кунда Ўзбекистонда аҳоли жон бошига ҳисоблаганда даромади 75 сўмдан ошмайдиган 8 миллион 800 мингга яқин киши яшаб турибди, бу эса аҳолининг 45 фоизини ташкил этади. Мутахассисларнинг ҳисоб-китобларига кўра, ҳозирги пайт-да кун кечириш учун камида 85 сўм зарурлигини эътиборга оладиган бўлсак, ана шунда одамлар қандай қийинчилик билан, учма-уч яшаб келаётганига ўзингиз баҳо беришингиз мумкин.

...Республикадаги социал аҳвол, одамларнинг социал таъминоти ва

¹ Ислон Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида.Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011, - Б. 169-170

уларни иж-тимоий ҳимоя қилиш мутлақо қониқарсиз. Қишлоқ аҳолисининг атиги 5 фоизи канализация ва водопровод билан, салкам 50 фоизи ичимлик суви билан, 17 фоизи табиий газ билан таъминланганини нормал аҳвол, деб ҳисоблаш мумкин эмас"¹.

Китобдан жой олган материаллар собиқ Марказдаги империяпараст кучлар, мустабид тузумнинг шафқатсиз катағон аппарати Ўзбекистон ва унинг янги раҳба-рига нисбатан турли зуғум ва тазйикларни тинимсиз кучайтириб борганини манти-қий изчилликда ёритиб беради. „Пахта иши“, „Ўзбеклар иши“ деган сиёсий кам-паниялар пайтида қизил империянинг марказий матбуоти эл-юртимиз шаънини таҳқирлаб, унинг бошига „қўшиб ёзиш“, „юлғичлик“, „кўзбўямачилик“, „боқи-мандалик“ каби тухмат ва маломатлар бўронини ёғдиргани ҳақидаги саҳифалар чуқур алам ва изтироб билан ўқилади. Шундай таҳликали пайтларда халқ дардига дармон бўлиш ўрнига собиқ Марказнинг ноғорасига ўйнаган, мустақиллик ғояси-ни ниқоб қилиб, аслида ана шу муқаддас интилишга қарши чиққан кимсалар, дунёвий ва диний кўринишдаги радикал сиёсий гуруҳ ва оқимларга қарши Ислом Каримовнинг қандай катта жасорат, сиёсий вазминлик билан кураш олиб борга-ни, эл-юртимизга суяниб, унинг қалбига йўл топиб, вазиятни ўнглаш, юртимизни ҳалокатли инқироз гирдобидан олиб чиқиш, истиклол сари бошлаш бўйича қатъ-ий чора ва тадбирлар, чуқур ислохотларни амалга оширгани ва, ниҳоят, 1991 йил 31 август куни Ўзбекистон мустақиллигини эълон қилгани ушбу китобнинг энг драматик, энг ҳаяжонли саҳифаларини ташкил этади.

Айтиш керакки, 2011 йил август ойида Ўзбекистон телевидениеси орқали намойиш этилган „Мустақиллик арафасида ёки шўроларнинг сўнгги талвасаси“ фильмидан ўрин олган тарихий лавҳалар, таникли олимлар, эксперт ва таҳлилчи-ларнинг 1989—1992 йиллардаги суронли воқеалар ҳақидаги фикрлари „Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида“ китобида тилга олинган масалаларни тарихий, ижтимоий-сиёсий жиҳатдан

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида.Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011, - Б. 47-49.

тўлдириб, уларнинг аҳамиятини янада оши-ради, китобхон тасаввурини янада кенгайтиришга хизмат қилади.

Тўртинчидан, собиқ мустабид тузум давридаги пахта яккаҳокимлиги, мустам-лака тузумига хос, бир ёкпама ривожланган иқтисодиётнинг ҳалокатли оқибатла-ри, аввало, одамларнинг турмуш тарзида, энг ёмони, уларнинг жон бошига тўғри келадиган даромад даражасининг ўта пастлигида, томорқа ерларининг кескин камайиб боришида, миллатнинг саломатлиги, унинг генофондига салбий таъсир-ларнинг кучайишида, болалар ва оналар ўлимининг авж олишида, ўлкамизнинг экологик ночор ҳолатида ва бошқа кўплаб масалаларда яққол намоён бўлган эди.

Буларнинг барчасидан хулоса чиқарган ҳолда, „Мустақилликни эркинлик тўғри-сидаги шиорлар билан эмас, балки сиёсий, иқтисодий, маънавий мазмун билан тўлдириш керак“¹, деб таъкидлайди Юртбошимиз ва бундай қарашни ўз фаолия-тининг бош мезони деб билади. Шу сабабли Ўзбекистоннинг ҳаётига дахлдор бўлган ҳар бир масалага комплекс ёндашиб, уларнинг ягона тўғри ва муқаррар ечими — бу мустақиллик ва фақат мустақиллик, деган мантикий хулосага келади. Бундай дадил фикрни собиқ Иттифоқнинг катта-катта минбарларидан туриб баён этишдан чўчиб ҳам, тортиниб ҳам ўтирмайди. Жумладан, биз учун мустабид тузумнинг бутун даври давомида энг оғриқли масала бўлиб келган пахта хом ашёсини етиштириш ва халқимиз ўзининг машаққатли меҳнати учун муносиб ҳақ олиши, муносиб турмуш шароитига эга бўлиши ҳақидаги талаб очиқ-равшан баён этилган, муаллифнинг Москвада чоп этиладиган „Рабочая трибуна“ газетасига берган интервьюсидаги қуйидаги фикрларга эътибор берайлик:

„Пахта толаси белгилаб қўйилган паст нархларда Ўзбекистондан ташқарига жўнатилди ва ҳамон жўнатилмоқда. Бунинг эвазига нима берилмоқда? Пахта етиштиришда меҳнатнинг 84 фоизи бизнинг зиммамизга

¹ Ислон Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011, - Б.355.

тушмоқда ва уни қайта ишлашдан келадиган даромаднинг атиги 16 фоизи бизга тегмоқда. Пахтани олаётган бошқа республикаларда нисбат аксинча бўлмоқда. Масалан, айтайлик, Россияда тўқилган ва тикилган тайёр кўйлак ғоят катта фойда келтирмоқда. Меҳнати — бизга, пули — бошқаларга. Мамлакатнинг „пахта цехи“ бўлиши, мана, нимани англатади”¹.

Бешинчидан, Президент Ислом Каримовнинг мазкур китоби Ўзбекистон мустақиллиги бўш жойдан ўз-ўзидан пайдо бўлиб қолган нарса, қандайдир тақдир эҳсони эмас, балки реал тарихий заминда, реал тарихий шарт-шароитда халқимиз ва унга етакчилик бўлиб майдонга чиққан жасур юртимиз раҳбарининг тинимсиз курашлари асосида амалга оширилган, эл-юртимизнинг туб манфаатларидан ўсиб чиққан, не-не аждодларимизнинг асрий орзу-интилишларини ифода этадиган конкрет тарихий жараён, амалий воқелик эканини ҳаётий мисоллар, аниқ далиллар билан кўрсатиб беради.

Ушбу китоб билан танишган ўқувчиларда „Бошқа тадқиқот ва илмий ишларда учрамайдиган бундай далил ва рақамлар қаердан олинган, улар нимага, қандай манбаларга асосланган“, деган табиий савол туғилиши мумкин.

Маълумки, Юртбошимиз кўп йиллар давомида Давлат план комитетида масъул вазифаларда хизмат қилган, кейинчалик бу ташкилотнинг раиси, молия вазири, Министрлар Совети раисининг ўринбосари лавозимларида фаолият кўрсатган. Иш жараёнида минглаб расмий ҳужжатлар, жумладан, махсус статистик маълумотлардан фойдаланиш имконига эга бўлган.

Ислом Каримов республика раҳбари бўлиб сайланишидан оддин — Давлат план комитетининг раиси бўлиб ишлаган пайтида ана шу мураккаб масалалар устида узоқ вақт системали тарзда ишлаб, бир муҳим ҳулосани, яъни Ўзбекистон иқтисодиёти шу тариқа бир ёқлама ривожланишда давом этадиган бўлса, бу хатарли жараён охир-оқибатда ҳалокатли натижаларга

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида.Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011, - Б. 353-354.

олиб келиши муқаррар, деган чуқур илмий асосланган фикрларни республика раҳбариятига ёзма равишда маълум қилади. Давлат ва халқ манфаатини ўйлаб, келажак ҳақида қайғуриб билдирилган бундай таклифларга эътибор қаратиш ўрнига, Марказ ва унинг республикадаги гумашталари бундай мустақил ва дадил қарашлар билан чиққан раҳбарни пойтахтдан четлаштириб, уни олис Қашқадарё вилоятига, ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан энг оғир аҳволда қолган минтақага раҳбар қилиб, аслида эса жазолаш учун юборади.

Тақдирнинг ана шундай қалтис ўйин ва синовларидан ўтган, қисқа давр ичида Қашқадарёдек катта бир вилоятдаги аҳволни тубдан ўзгартиришга эришган Ислом Каримовнинг Ўзбекистон раҳбари бўлиб сайланганининг эртасига, яъни 1989 йилнинг 24 июнь куни республика ҳукуматининг мажлисида „Биз бундан буён эскича яшолмаймиз ва бундай яшашга замоннинг ўзи йўл қўймайди“ деб қатъий баёнот бериши унинг қандай катта азму шижоат билан янги вазифага киришганидан далолат беради.

Республикамизда 80-йилларнинг охири — 90-йилларнинг бошида вужудга келган ҳақиқий аҳволни ўзимизга аниқ тасаввур қиладиган бўлсак, „Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида“ китоби истиқлол тарихимизнинг ҳозирга қадар атрофлича ёритилмаган саҳифаларини ҳар томонлама чуқур исботланган, рад этиб бўлмайдиган аниқ тарихий ҳужжатлар асосида тўлдириши билан айниқса эътиборлидир. Чунки, ҳозирги вақтда турли уйдирмаларни усталик билан ишлатиб, бу бўшлиқни ғаразли мақсадда тўлдиришга, шу масалада кимларнингдир режа ва буюртмаларини бажаришга, биз бошимиздан кечирган тарихий воқеаларни бузиб талқин этишга қаратилган уринишларга бу китоб ҳеч қандай имкон қоддирмайди.

Бу тўпламнинг энг муҳим жиҳати ва аҳамияти аввало ана шунда — яқин тари-химиздаги суронли ва тўфонли воқеа-ҳодисаларни фақат ҳақиқат ва яна бир бор ҳақиқатга асосланиб, ўз онгу шууридан, қалбидан кечирган муаллифнинг теран нигоҳ, улкан донишмандлик, ўз халқи ва юртига чексиз муҳаббат ва садоқат ҳисси билан ёритиб берганида яққол кўзга ташланади.

„Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида" китоби 2011 йил декабрь ойида „Ўзбекистон" нашриёт-матбаа ижодий уйи томонидан рус тилида ҳам нашр этилди.

I.2. 1989-1991 йиллардаги Фарғона ва Наманган воқеалари.

Ўз халқининг тақдири ва келажагини, эркин ва фаровон ҳаётини ўйлаган инсон, аввало, унинг тинч-осойишта ҳаёт кечириши ҳақида бош қотиради. Умуман, жамиятнинг тинчлиги ва барқарорлигини таъминлаш йўлида ўзининг бутун куч-қудрати ва салоҳиятини сафарбар этиш — буюк йўлбошчиларга хос асосий фазилатлардан биридир. Тарихга мурожаат этадиган бўлсак, Ҳиндистон заминида давлат барпо этган улуғ аجدодимиз Захириддин Муҳаммад Бобурнинг бу ўлкадаги турли қабила ва элатлар ўртасида тинчлик, ўзаро ҳамжиҳатликни асраш йўлида қанчалик тинимсиз кураш олиб борганини эслаш лозим. Айнан ана шундай изчил сиёсат ҳинд заминида шаклланган ўзаро дўстлик, ҳамжиҳатлик, миллий бирлик анъаналарига асос бўлганлиги шубҳасиз.

Президентимиз Ислам Каримовнинг республика раҳбари сифатидаги фаолиятининг дастлабки йилларидан бошлаб юртимизда тинчлик ва барқарорликни сақлаш ва миллатлараро ҳамжиҳатликни мустаҳкамлаш масалалари энг муҳим устувор йўналишларга айлангани ва бу ғоя мустақиллик ғоясининг ажралмас таркибий қисми сифатида „Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида" китобидаги маърузаларда ҳар томонлама ўз ифодасини топганини таъкидлаш лозим.

Маълумки, XX асрнинг 80-йиллари охирларида собиқ СССРда иқтисодий, ижтимоий-сиёсий инқироз жараёнлари кучайиб, бетайинлик авж олиб кетди. Уз навбатида, неча йиллар давомида ҳал этилмаган, халқнинг сабр қосасини тўлдирган муаммолар охир-оқибатда ижтимоий ларзаларга, миллий низоларга олиб келди.

Бундай салбий ҳолатлар, афсуски, Ўзбекистонни ҳам четлаб ўтмади. 1989 йил-нинг май ойи охирлари, июннинг бошлари бутун Фарғона вилояти жанжал ва тўполонлар алангаси ичида қолиб кетди. Дастлаб 23 май куни

бошланган фожиа икки кундан кейин Тошлоқ туманига, ундан сўнг эса Марғилон ва Қўқон шаҳарларига ўтди.

Айтиш мумкинки, бундай фожиалар, юртимиз тарихида илгари ҳеч қачон юз бермаган. Қадимдан ўзининг бағрикенглик, меҳмондўстлик, меҳр-шафқатлилик фазилатлари билан шуҳрат қозонган халқимиз ҳеч қачон бировга нисбатан адоватда бўлмаган, қўл кўтармаган. Бироқ, собиқ Иттифокдаги бузғунчи кучлар таъсирида ана шундай фавқулодда кутилмаган фожиа содир этилди ва бегуноҳ инсонлар ҳалок бўдди. Мингга яқин киши жароҳатланди. Саккиз юздан ортиқ уйга ўт қўйилди. Давлат ва жамоат идораларининг биноларига зиён етказилди. Оммавий чиқишлар ва тўполонларда ўттиз мингга яқин одам иштирок этди. Етказилган зиён бир неча миллион сўмдан иборат бўлди.

Кейинчалик аниқ тарихий далиллар асосида маълум бўлдики, ана шу тартибсизликларга, халқимиз, юртимиз манфаатларига мутлақо зид бўлган ҳаракатларга миллий кийимларни кийиб олган, аслида бошқа миллатларга мансуб бўлган, махсус тайёргарлик билан кўчага чиқарилган кишилар ташкилотчилик қилишган, улар тинч аҳолини қўзғаб, жанжал чиқаришга даъват этган. Улар месхети турклари ва бошқа миллат вакилларига қарши иғво ва бўҳтон гапларни тарқатиб, содда оламонни ғалаёнга келтиришга уринган ва баъзи ҳолатларда бундай ёвуз ниятларини амалга оширишга эришган ҳам.

Собиқ СССРнинг марказий матбуоти жаҳондаги кўпгина ОАВ бор ҳақиқатни айтиб, жаҳон аҳлини огоҳ этиш, бундай тўполонларнинг олдини олиш ўрнига, бамисоли оловга ёғ сепгавдек, Фарғона воқеаларини бир ёқлама ёритишга ҳаракат қилар эди. Асосий айбдорлар бир четда қолиб, улар жабр кўрган, қанча-қанча қурбонлар берган жабрдийда халқимиз шаънига маломат ёғдиришга уринарди. Худди „пахта иши“да бўлгани каби, бу сафар ҳам халқимиз йўқ жойдан айбдор бўлиб қолаётган эди.

Совет раҳбарлари, жумладан, СССР Министрлар Совети раиси Н.Рыжков воқеа содир бўлган жойда бўлиб, ҳеч нарсани ҳал қилмасдан,

номига келиб-кетади. Фожиа илдизларини аниқлаш, уларни бартараф этиш чораларини қидириш, ҳақиқий жинойтчиларни топиш ҳеч кимнинг ҳаёлига ҳам келмас эди. Ўша пайтда СССР давлатининг олий ҳокимият органида - СССР Олий Советининг Миллат-лар Кенгаши раиси лавозимида ишлаган Р.Нишоновнинг бу борадаги позицияси ҳақида аввалги бобда фикр юритилган эди. Ана шундай масъулиятсиз одамни шундай юқори вазифага қўйган СССР Президенти М.Горбачевнинг бу масаладаги ёндашуви ҳам уникидан фарқ қилмас эди. Улар учун бутун бир халқ, бутун бир республиканинг тақдири муҳим эмасди. Улар ана шундай бетайин позицияси би-лан Ўзбекистонда бекарор вазиятни вужудга келтириш, охир-оқибатда эса бутун Ўрта Осиёда фукаролар урушини, қонли фожиаларни авж олдиришни кўзлаб юрган, қизил империяни қандай қилиб бўлса-да сақлаб қолишга интилаётган Марказдаги ёвуз кучларга йўл очиб беради.

Буларнинг барчаси республикамизнинг янги раҳбари Ислон Каримов зимма-сига ўша пайтда қанчалар оғир вазифалар тушганини кўрсатади. Атокли адабиёт-шунос олим Озод Шарафиддинов ўзининг „Президент“ номли рисоласида ўша пайтда юртимизда ҳукм сурган вазиятни қайнаб ётган қозонга қиёслагани бежиз эмас эди. Бу қайноқ қозоннинг ичига тушиш у ёқда турсин, унинг олдида яқинроқ боришнинг ўзи тасаввур этиб бўлмайдиган жасорат эди.

Ислон Каримов шундай таҳликали вазиятда — республикадаги бошқа кўплаб муаммоларни қўя турайлик - фақат Фарғона воқеалари масаласида бир неча жаб-ҳада, яъни ҳам сиёсий-назарий, ҳам ташкилий-амалий, ҳам мафкуравий соҳада фаолият олиб боришига тўғри келди. Бошқача айтганда, у аввало улкан сиёсий-назарий тафаккур асосида бу воқеалар нима учун содир бўлганига, унинг илдизларига баҳо бериш; иккинчидан ҳақиқий жинойтчилар ва уларнинг ортида турган қабих кучларни аниқлаш; Фарғона воқеалари яққол намоён этган ижтимоий-социал муаммоларни ташкилий-амалий жиҳатдан ҳал этиб, одамларнинг ҳақиқатга, эртанги кунга бўлган ишончини тиклаш; учинчидан, СССРнинг катта минбарлари орқали Фарғона воқеалари

ҳақидаги асл ҳақиқатни дунёга етказиш, халқимизнинг шаъни ва ғурурини ҳимоя қилиши зарур эди. Бундай вазифаларни адо этиш, инсоннинг жисмоний ва интеллектуал имкониятлари нуқтаи назаридан қараганда, айниқса, собиқ мустабид тузум шароитида, ҳар томондан босим, тазйиқ ва таъ-қиблар кучайган пайтда ниҳоятда оғир эканини тасаввур этиш албатта қийин эмас. Лекин Ислом Каримов улкан жасорат билан, ҳақиқий ҳолатга реал кўз билан қараб, шиддатли кураш майдонида мардона бел боғлаб чиқади. У Фарғона воқеа-ларига кенг назар билан қарайди. Яъни бу воқеалар, уларнинг негизидаги сабаблар фақат битта вилоятга хос эмас, бундай фожиалар Ўзбекистоннинг хоҳлаган жойи-да юз бериши мумкин, деб ҳисоблайди. Чунки уларни юзага чиқарган сабаблар, муаммолар Ўзбекистоннинг бошқа жойларида ҳам кескин бўлиб турганини аниқ далиллар билан исботлаб беради.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида мустабид тузум томонидан депортация қилинган бир қатор халқлар қаторида месхети турклари ҳам бўлиб, улар асосан аҳоли зич яшайдиган Фарғона вилоятига, бир қисми Андижон, Наманган ва Тошкент вилоятларига жойлаштирилган бўлиб, бунинг оқибатида ижтимоий-иқтисодий ва миллатлараро муносабатларда кўшимча муаммоларни юзага келтирган эди. Бу муаммога совет давлати ўз вақтида эътибор бермади. 1989 йил 24 майда Қувасой шаҳрида ёшлар ўртасида (Р. Нишонов таърифича, “бир банка қулпуной учун”) бўлган безорилик миллатлараро (махаллий ёшлар билан месхети турклар ўртасида) тўқнашувни келтириб чиқарди ва бу можора Фарғона водийсида оммавий тус олди. Республиканинг сиёсий раҳбарияти юзага келган бу мураккаб вазиятни тўғри баҳолай олмагани учун, ёшларнинг оммавий чиқишлари, миллатлараро тўқнашувлар содир бўлди.

Бундай оммавий чиқишларга, коммунистик мафкура тартибига қарши боришларига “кўникмаган” мустабид тузум сиёсий раҳбарияти намоёнишчиларга қарши ҳарбий қисм ташлади. 1989 йил 8 июнда Қўқонда тинч намоёнишчилар ана шу ҳарбий қисм аскарлари томонидан ўққа тутилди.

Натижада, 50 дан зиёд номойишда қатнашган аҳоли ҳалок бўлди (уларнинг кўпчилиги ёшлар эди), 200 дан ортиғи эса ярадор қилинди. Умуман 3-12 июн кунлари Фарғона вилоятида бўлган миллатлараро тўқнашувлар ва уларни ҳарбийлар томонидан ўққа тутилиши оқибатида 103 киши ҳалок бўлган. 1009 киши ярадор бўлган ва 650 хонадонга ўт қўйилиб, вайрон қилинган.

Фарғона фожиаларига тааллуқли маълумотларнинг (лекин маълумотлар йўқ даражада) таҳлил шуни кўрсатадики, месхети турклари учун бу можаро мустабид тузум айби билан уруш даврида мажбуран ташлаб чиқилган она ватанларига қайтиб боришлари учун баҳона сифатида керак бўлган. Маҳаллий аҳоли эса бу можарога табиий равишда қўшилиб кетган. Чунки жойларда аҳолининг ижтимоий-иқтисодий муаммоларига эътибор берилмаган, маҳаллий ёшлар ўртасида ишсизлик кўпайиб, аҳолининг турмуш даражаси пасайиб борган, аҳоли уй-жойлар билан таъминланмаган, уй қуриш учун участкалар ажратилмаган, пахта яккаҳокимлиги, экология, муаммолари ҳал қилинмаган, порахўрлик, кўзбўямачилик, қонунбузарлик авж олган.

Мудҳиш воқеалардан кейин берилган расмий баёотларга кўра, республикада вужудга келган ижтимоий-иқтисодий кескинликдан оммавий тартибсизликларни, миллатлар ўртасида нифоқ ва тўқнашувларни келтириб чиқаришга уринган экстремистик кучлар турган. Бу атайлаб уюштирилган сиёсий ифвогарлик эди. Фарғонадаги мудҳиш воқеа Сумгаит, Боку, Тоғли Қорабоғ, Ўш-Ўзган ва бошқа минтақаларда худди шундай тарзда уюштирилган ифвогарлик билан бир қаторда турар эди. Фарғона воқеаларидан кейин Ўзбекистоннинг И.Каримов бошлиқ сиёсий раҳбарияти бу масалада принципал мавқеини эгаллади. Республика қиёлилари ва сиёсий кучлари ана шу таҳликали кунларда сиёсий ва маънавий жиҳатдан юксак мавқеда турди. Фожеанинг асл сабабларини очиб ташлаш, ўз халқининг шон-шуҳрати ва кадр-қимматини ҳимоя қилиш йўлидаги ўзларининг машаққатли

уринишларида улар республиканинг энг кескин муаммоларини биринчи бор ошкора равишда муҳокамага қўя бошладилар¹.

Шу мақсадда, кечагина республикамиз раҳбари этиб сайланган Ислон Кари-мов ишга киришган куннинг эртасигаёқ, яъни 24 июнь куни Ўзбекистон ССР Министрлар Советида катта мажлис ўтказди ва унда нутқ сўзлайди. Ўзининг кес-кин танқидий ва амалий руҳи билан ажралиб турадиган мазкур нутқда республика раҳбари Ўзбекистонда вужудга келган ўта мураккаб ижтимоий-иқтисодий вазият ва унинг сабабларини чуқур таҳлил қилиб, аччиқ ва ҳаққоний бир хулосага келади. Ислон Каримов воқеага баҳо бериш, унинг илдизларини кидириш ва бундай ғайриинсоний хатти-ҳаракатларга чек қўйиш учун бутун имкониятини ишга солгани „Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида“ китобининг энг драматик саҳифаларини ташкил этади.

Ўзбекистон раҳбари юртимиздаги вазиятни барқарорлаштириш вазифасини КПСС Марказий комитети, хусусан, Бош котиб М.Горбачев олдида кескин қилиб қўяди. КПСС Марказий комитети плещумида сўзга чиқар экан, Ислон Каримов Ўзбекистондаги, жумладан, Фарғона вилоятидаги сўнгги воқеалар тўғрисида ай-рим ОАВ эълон қилган мақолаларни тушуниш қийинлиги ҳақида гапирди. Кон-крет шароитимизни, кўп асрлик тарихимиз, маданиятимиз, анъаналаримиз, урф-одатларимиз ва маросимларимизни билмаган, шунингдек, ўша воқеаларнинг сабабчиси бўлмиш мураккаб муаммолардан беҳабар қизиққон, баъзи ҳолларда эса кимларнингдир буюртмасини бажарган муаллифлар бутун бир халқнинг номини бадном этиб, унинг юзига лой чапламоқца ва ўзини олий ҳакам деб хисобламоқца, деб ОАВнинг сохта шов-шувлари асоссиз эканини дадил очиб ташлайди.

1989 йилнинг 25 июнида — республика раҳбари этиб сайланганининг учинчи куни Ислон Каримов жанжал-тўполонлар алангаси ичида қолиб кетган Фарғонага йўл олади. Ловуллаб ёнаётган уйлар, таҳлика ва саросимага

тушган шаҳар ва қишлоқлар, қаҳр-ғазабга тўлган одамларнинг ичига бир ўзи ҳеч қандай кўриқчиларсиз кириб боради. Улар билан чин дилдан, ҳеч нарсани яширмасдан очиқ гаплашади. Бу инсонларнинг шу вақтга қадар ҳеч ким эшитмаган оҳу нолаларини тинглаб, ўзининг юрагидан чиққан самимий ва ҳаққоний сўзлари билан бамисоли уларнинг қалбидаги жароҳатларга малҳам кўйгандек бўлади, кўнгилларда сўнган умид учқунларини уйғотади. Тартиб-интизомни тиклаш, қон тўкилишининг олдини олиш бўйича бутун масъулиятни ўз зиммасига олиб, аниқ чора-тадбирлар кўради. Воқеа сабабларини қидиради. Масала мохиятини очиқ-ойдин кўрсатади. Жумладан, у „ана шу фожианинг айбдорларини ҳимоя қилишга уринишлар ҳам асоссиздир. Ким бўлишидан, қайси миллатга мансублигидан қатъи назар, ваҳшийлик ва одам ўлди-ришда, ўт қўйиш ва тўс-тўполон чиқаришда айбдор бўлган шахслар жазога тортили-ши зарур ва жазога тортиладилар, токи ўзбек халқининг пок номига доғ туширилишига йўл қўйилмасин“, дейди¹.

Республика раҳбарининг бундай қатъияти асоссиз таъна ва бўҳтонлардан эзилган, турли таҳдидлар оқибатида таҳликага тушган халқнинг руҳини кўтариб юборди. Ислон Каримов қонли воқеалар ҳақидаги ҳаққоний фикрлари билан халқимиз шаънига отилган маломат тошлари бутунлай бўҳтон эканлигини исботлайди. Айни пайтда ваҳшийлик қилган, одам ўлдирган, тартибсизликларни келтириб чиқарган, уйларга ўт қўйган, транспорт воситаларни ёқиб юборган кимсалар ўзбек миллатига мансуб эмаслигини, уларнинг ҳаммаси атайлаб ташкил этилганини юқори совет минбаридан туриб жасурлик билан айтди.

Республикада мавжуд ижтимоий вазиятни назарда тутган Ўзбекистон раҳбари содир бўлган воқеалар юзасидан ўзининг позициясини очиқ-ойдин баён этади.

Албатта, Ислон Каримов республика раҳбари сифатда Фарғона

¹ Ислон Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011, - Б. 53.

воқеаларининг сабаб ва оқибатлари ҳақидаги маълумотлар билан ўз кабинетида ўтириб ҳам танишиши, керакли қарорларни қабул қилиши мумкин эди. Аммо кабинетдан чиқмай иш юритиш принципи Ислом Каримов учун мутлақо бегона эди. У ҳаётнинг қайноқ нафасини бевосита ҳис қилиш, яхши-ёмон кунларда халқ билан бирга бўлиш, эл-юртнинг дарду қувончига доимо шерик бўлишни ўзининг ҳаётий маслағи, олий инсоний бурчи деб билди.

Агар ўша йиллар тарихига эътибор берадиган бўлсак, Фарғона воқеалари ҳақида шов-шув кўтарганлар, шундай қонли фожиа ҳисобидан обрў топиш, ўзининг ғаразли манфаатларига эришишга, халқимизни бадном қилишга уринган кимсалар кўп бўлган. Ислом Каримов бу борада куйиб-ёниб, асл ҳақиқатни катта дард ва жасо-рат билан баён қилади, фожиа оқибатларини бартараф этишнинг амалий ечимларини ишлаб чиқади ва изчил амалга оширади. Жумладан, Юртбошимиз Тошкентда ва Москвада бўлиб ўтган катта анжуманларда, шунингдек, матбуотдаги чиқишларида бу масалада қатъий позицияда туриб, куйидаги фикрларни алоҳида таъкидлайди: „Ўзбек халқининг виждони пок. Фарғона воқеалари ўзбек халқининг иродаси билан содир бўлмади. Бу воқеаларга тутуруқсиз ва ғаразли мақсадларни кўзлаб, ким қандай бўёқ бермасин, тарих, албатта, ўзининг адолатли ҳукмини чиқаради. Байналмилалчилик, меҳмондўстлик, яхшилик, қалб саховати ҳамиша ўзбек халқига хос фазилат бўлиб келди. Халқимиз ҳеч қачон бошқа халқларга нисбатан душманлик кайфиятида бўлмаган. Бу қадимий ва ҳозирги тарихимиздан олинган кўпгана мисоллар билан исбот қилинган“¹. Бундай ҳаққоний ва ҳароратли сўзлар эл-юртимизнинг дардига дармон бўлди, унинг тухмат ва маломатлардан эгилган руҳини кўтарди.

Ана шундай тарихий мисоллар асосида айтиш мумкинки, Ислом Каримовнинг барча муаммолар ҳақида — улар қанчалик оғир ва нохуш бўлмасин — очик гапириши, ҳамиша ҳақиқатнинг кўзига тик қараши унга

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида.Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011, - Б. 52-52.

нисбатан халқимизнинг эътиро-фи ва эҳтиромини уйғотди.

Ўзидан илгари республика раҳбари бўлиб ишлаган, сиёсий калтабинлиги ва журъатсизлиги билан эл-юрт ўртасида обрўсини йўқотган И.Усмонхўжаев ва Р.Нишонов каби ўтмишдошларидан фарқли равишда, Ислом Каримов Ўзбекистон етакчиси сифатида узоқ вақтлар давомида ечилмасдан, газак олдирилган камчилик ва нуқсонлар, ўткир ижтимоий муаммоларнинг иддизини очиб ташлади, мавжуд аянчли аҳволни тузатиш бўйича Марказ раҳбарияти олдиға қатъий талабларни принципиал тарзда қайта-қайта қўйишдан чўчимади. Ушбу китобдан ўрин олган кўплаб чиқишларда буни яққол кўриш мумкин.

Фарғонанинг маҳаллий аҳолиси эса ижтимоий-сиёсий талаблари учун Кўконда ўққа тутилди. Бу икки ҳаракатда ҳам русларға қарши қайфият бор, деган сунъий даъволар ўйлаб топилди. Бундай фитна Ўшда 1989 йил 20 майда бўлиб ўтган воқеадан кейин пайдо бўлган эди... .

Президентимиз Ислом Каримов ўз китобида Фарғона воқеаларининг туб сабабларини қуйидаги масалалар билан боғлиқ ҳолда талқин этади:

- 1.Фарғона водийсида яшаётган аҳолининг оғир ижтимоий-иқтисодий аҳволи.
- 2.Одамларнинг таъминоти, даромади, ижтимоий-иқтисодий аҳволи ҳаддан ташқари пастлиги туфайли бундай ҳолат Ўзбекистоннинг бошқа жойларида ҳам содир бўлиши мумкинлиги.
- 3.Ишсизлик, ишчи ўринларининг камлиги, яъни ортиқча ишчи кучининг кўпайиб бориши.
- 4.Ёшлар ва уларни ишға жойлаштириш масаласи жиддий ўйлаб кўрилмагани каби сабаблар.

1991 йилнинг 9 декабрида Наманган шаҳрида бир гуруҳ кўпорувчи кучлар вилоят ижроия қўмитаси биносини эгаллаб олиб, Ўзбекистонни ислом давлатига айлантиришни даъво қилиб чиқишади ва республика раҳбари билан учрашувни талаб қилишади. Ислом Каримов президентликка номзод сифатида эртаси куни тонгда Наманганға етиб келади ва онги ақидатпарастлик ғоялари билан заҳарлан-ган, жазаваға тушиб, қора кучға

айланган жоҳил оломон орасига соқчи ва ҳамроҳларсиз, бир ўзи ҳеч иккиланмасдан, шижоат ва шиддат билан кириб борди. Бу ўта кескин, драматик ҳолат видеотасмасида тасодифан муҳрланиб қолган. Ана шу жасоратга тўла, ҳар қандай одамни ҳам ҳаяжонга соладиган тарихий лаҳзалар „Мустақиллик арафасида ёки шўроларнинг сўнгги талвасаси“ фильмида акс эттирилган. Шиддат билан кириб келган республика раҳбарини кўришгач, ақидапарастлар бир оз довдираб қолишади. Юртбошимиз вазминлик билан сўз бошлайди ва уларнинг барча даъволарини аниқ фактлар билан рад этади.

Бу ҳаракат аъзолари 1991 йилнинг декабрида Наманганда вилоят ижроия қўмитаси биносини эгаллаб олиб, ҳукумат вакилларига қуйидаги талабларни қўяди:

1. Дунёвий тузумдан воз кечиш ва Ўзбекистонни исломий давлат деб эълон қилиш.
2. Дунёвий қонунларни бекор қилиш ва мамлакатда шариат арконларини жорий этиш.
3. Дунёвий мактабларни ёпиш ва ўғил болалар ҳамда қиз болалар алоҳида ўқитиладиган мактаблар очиш.
4. Иломий кийинишга ўтиш, аёлларнинг ҳижобда юришларини жорий этиш.
5. Намангандаги собиқ сиёсий таълим муассасалари биноларини ислом радикаллари ихтиёрига бериш ва ҳоказолар¹.

Улар жами 15 та талаб асосида ҳокимиятни мияси диний радикализм билан заҳарланган кучларнинг қўлига беришни ўз олдига мақсад қилиб қўйган эди.

Шуни айтиш керакки, Илом Каримовнинг қатъияти ва жасорати бинони бошига кўтариб бақир-чақир қилиб ётган минглаб энг ашаддий экстремистларни ҳам саросимага солиб қўяди. Мамлакатимиз раҳбари ҳаяжонга берилмасдан, улар талаб қилаётган йўл қонунга мутлақо зид экани ва ҳеч қачон яхшилиқка олиб кел-маслигини уқиради, ўзининг салобати ва иродаси билан гувуллаб ётган оломон-нинг шаштини сўндиришга, беҳуда

¹ Азизхўжаева. Чин ўзбек иши. - Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011. – Б. 190-191

қон тўкилишининг олдини олишга муваффақ бўлади.

Мустақиллик арафасида талончилик, босқинчилик, гаровга олиш, таъмагир-лик, ўғирлик, товламачилик, одам ўддириш билан боғлиқ жиноятлар Наманганда ҳам авж олади. 1990 йилнинг ўн ойида вилоятда 3189 та жиноят юз берган бўлса, 1991 йилнинг май ойига (беш ой ичида) келиб бу кўрсаткич 3213 тани ташкил этади¹. Ўзига тўқ оилаларнинг болаларини ўғирлаб кетиб, эвазига катта пул сўраш ҳолатлари кучаяди.

Террористик усулларни кенг қўллаган, мамлакат ҳаётини издан чиқариш ва шу орқали давлатни кучсизлантириш йўлини танлаган радикаллар 1992 йил баҳорида ўзларининг ёвуз башарасини яна бир бор намоиш қилиб, расмий ҳокимиятнинг бир неча вакилларини гаровга олишади. Кейинчалик Тожикистон ва Афғонистон ҳудудидаги ҳарбий ҳаракатларда иштирок этган бу кучлар мазкур мамлакатлардаги ҳарбий лагерларда тайёргарликдан ўтиб, Ўзбекистон ҳудудида ҳам бир қатор террористик жиноятларни содир этди.

Юқорида зикр этилганидек, дунёдаги бебаҳо бойлик бўлган тинчлик ва oso-йишталикни саклаш, уни кўз қорачиғидек асраш масаласи мамлакатимиз раҳбари Ислон Каримовнинг фаолиятида доимо энг муҳим, энг устувор йўналиш бўлиб келмоқда. Буни ҳар хил бузғунчи кучлар, диний ва дунёвий ниқобдаги радикал оқимлар бош кўтарган ўша нотинч даврда, Ислон Каримовнинг чуқур изтироб билан ўртаниб, 1992 йил 4 январь куни Олий Кенгашнинг 9-сессияси минбаридан туриб халққа қилган мурожаатидаги бугун ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган ушбу сўзлари яққол тасдиқлайди:

„Азиз дўстлар! Нима керак бўлса, айтинг, ҳаммасини қилиб берамиз. Лекин, азиз оналар, опа-сингиллар, отахонлар, дўстлар, укажонлар, мен Президент бўлсам ҳам сиздан тиз чўкиб сўрайман, илтимос қиламан: шу масалада ёрдам қилинг!

Ахир, Қуръони Карим ҳам дўстликка, биродарликка чақиради, низо

¹ „Наманган ҳақиқати“газетаси, 1991 йил 4 декабрь.

чиқаришни қоралайди.

Жанжал чиққан юртнинг худоси ҳам ундан юз ўғирар экан. Шу сабаб барака ҳам, ризқ-рўз ҳам насия бўлиб қоларкан!"¹

Йиллар давомида мустақиллик сари интилиб яшаган халқимиз калбининг ўзи-га хос ифодаси бўлган ушбу нутқ ва маърузалар ўша даврда фаолият юритган аксарият раҳбарларнинг чиқишларида кузатиладиган коммунистик риторика ва демагогиядан, аравани куруқ олиб қочишлардан мутлақо холи экани, оташин руҳи ва самимияти билан кескин ажралиб туради. Бугунги кунда тарихнинг ноёб ҳужжа-тига айланган бу чиқишлар орадан 20 йилдан зиёд вақт ўтса-да, беихтиёр одамни ҳайратга солади.

Ислом Каримовнинг вазиятга реал баҳо бериш, ностандарт қарорлар қабул қилиш борасидаги қобиляти, халқимизнинг азму шижоати, қатъий иродаси, бағрикенглиги, бунёдкорлик кучига бўлган чексиз ишончи унинг ҳар бир нутқ ва маърузасида аниқ-равшан сезилиб туради. Улар билан танишар эканмиз, бир пайт-нинг ўзида чуқур таҳлилий ва харизматик² қобилятга эга бўлган мана шундай шахсларгина тарих тақозо этганда бутун масъулият ва жавобгарликнинг залварли юкини ўз зиммасига олишга қодир бўлиши, ҳар томонлама теран ўйлаб, узоқни кўзлаб иш кўрган ҳолда, давлат ва жамият тараққиётида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган стратегик қарорлар қабул қила олишига амин бўламиз.

Ўзбекистоннинг бутун тарихи халқнинг мустақиллик учун доимий ва тинимсиз интилишидан гувоҳлик беради. Миллий-озодлик ҳаракатлари, XIX аср охирлари ва XX асрнинг 30-йилларигача бўлиб ўтган кўзғолонлар бунинг яққол кўринишла-ри дейиш мумкин. Улар халқимизнинг озодлик йўлидаги курашлари ҳеч қачон тўхтаб қолмаганини кўрсатади.

Шу маънода, Президент Ислом Каримов таъбири билан айтганда, „мустақил давлатлар даврасида Ўзбекистон ўзининг ўрнини эгаллади.

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011, - Б. 20-21.

² Харизматик — мисли кўрилмаган хусусиятларга эга бўлиш.

Ўзбекистон тенглараро тенг бўлди"¹.

Президент Ислон Каримовнинг халқимизнинг сиёсий тафаккур ҳазинасига бебаҳо ҳисса бўлиб қўшиладиган „Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонаси-да" китоби истиқлол туфайли асл илдизларимизга қайтиб, ўз тақдиримизни ўзимиз белгилаш ҳуқуқига эга бўлганимизни, авлодларга ибрат ва намуна бўладиган буюк ишларни амалга оширганимизни яна бир бор ғурур-ифтихор билан таъкидлашга асос беради.

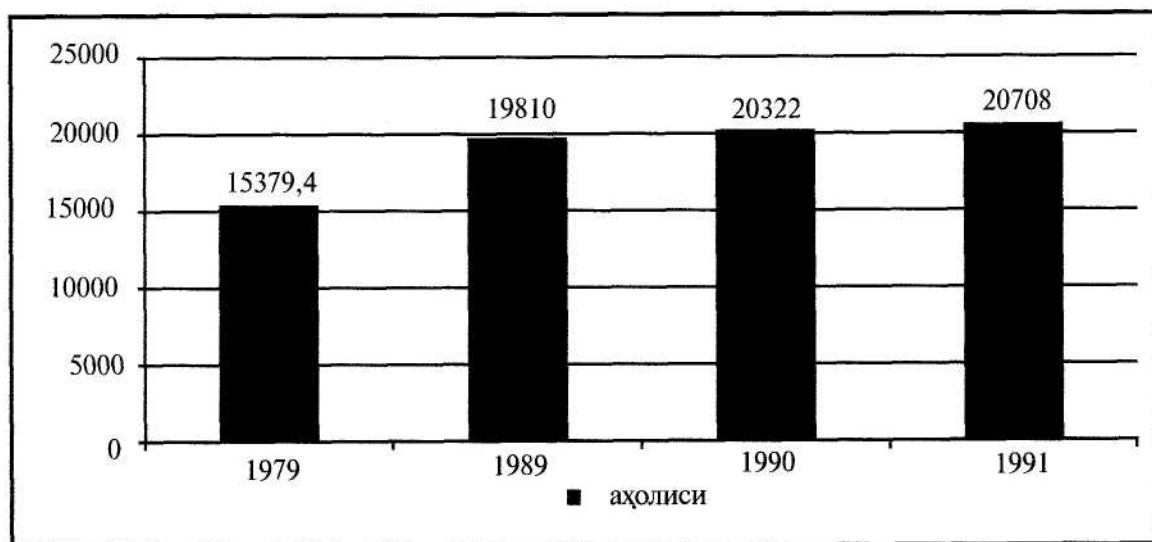
I.3.Мустақиллик арафасида республика аҳолисининг ижтимоий-иқтисодий турмуш тарзидаги ўзгаришлар.

XX асрда 70 йидан кўпроқ вақт ҳукмрон бўлган, дунё харитасида „Совет Социалистик Республикалар Иттифоқи" деган ном билан катта ҳудудни эгалла-ган, сохта коммунистик мафкурага, маъмурий-буйруқбозлик тизимига асосланган йирик мамлакатдаги нотўғри, самарасиз ижтимоий-иқтисодий сиёсат 80-йилларнинг охирига келиб барча иттифокдош республикалар қаторида Ўзбекистон аҳоли-сининг ҳам яшаш шароитларини оғирлаштириб, уни кўплаб муаммолар исканжасига солиб қўйди Шунингдек, Ўзбекистонда ўта кескин ва жиддий муаммолар юзага келди: 1) республикада демографик вазиятнинг мураккаблиги (Илова № 1.). Статистик маълумотлар таҳлили аҳоли рўйхатга олинган давр оралиғида, яъни 1979—1989 йиллар давомида республикада жами аҳоли сони 15379,4 минг киши-дан 19810,0 минг кишига ёки 28,8 фоизга кўпайганини кўрсатади. Бу даврда аҳоли-нинг ўртача йиллик ўсиш суръати 2,8 фоизни ташкил қилган. 1991 йилга келиб мамлакатда аҳоли сони 20,7 миллион кишидан ортиб, 1990 йилга нисбатан 386,0 минг кишига ўсган.

Бу эса Ўзбекистонда аҳолининг ўсиш суръатлари Иттифок суръатларига қара-ганда уч баробардан зиёд юқори бўлганини кўрсатади. Бироқ, аҳолининг бундай ўсиши узоқ йиллар давомида саноат ва иқтисодиётнинг бошқа тармоқларида иш жойларини кўпайтириш ҳамда

¹ Ислон Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: „Ўзбекистон" НМИУ, 2011 йил, 427-бет.

аҳолининг ҳаёт таъминоти учун зарур шарт-шароитларни яратиш билан мустаҳкамлаб борилмади. Бу эса одамлар турмуш шароити-нинг ёмонлашуви, ишсизлар сонининг кўпайиши, ижтимоий меҳнат унумдорлиги ва аҳоли даромаддарининг камайиши, пировард натижада халқ фаровонлигининг пасайишига олиб келди;

Илова № 1. Ўзбекистонда аҳоли сонининг ўсиш динамикаси, миң киши ҳисобида.

2) республика иқтисодиётининг бир ёқпама, ҳаддан ташқари номақбул ихтисослаштирилиши натижасида қишлоқ хўжалиги билан бир қаторда, саноатда ҳам асосан хом ашёни бирламчи қайта ишлаш тармоқлари устунлик қилиб, тайёр маҳсулот, аввало, халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқарувчи тармоқларнинг улуши жуда паст эди. Қишлоқ хўжалиги хом ашёсининг талайгина ҳажми (пахта тола-си, хом ипак ва бошқа кўпгина хом ашё маҳсулотлари) республикадан олиб кетил-ган бир вақтда аҳолининг истеъмол товарларига бўлган эҳтиёжини қондириш учун 8—9 миллиард сўмликка яқин тайёр маҳсулот четдан олиб келинган. Ўзбекистонда аҳолини иш билан таъминлаш имконини берувчи электроника, асбобсозлик, ра-диотехника, мураккаб рўзғор техникаси ишлаб чиқариш каби ва бошқа кўпгина илғор тармоқлар қониқарли ривожлантирилмади. Аксинча, республикада сув кўп сарфланадиган ва зарарли ишлаб чиқаришлар асоссиз равишда ривожлантирилди;

3) ишлаб чиқарувчи кучлар ва аввало, саноат объектлари, асосан, стихияли равишда, аниқроғи, ҳар хил ўзбошимчалик, буйруқбозлик билан қабул қилинган қарорлар асосида, кўпинча илм-фан вакиллари, билимли ва обрўли мутахассис-ларнинг тавсиялари мутлақо эътиборга олинмай жойлаштирилди. Бу эса республика иқтисодиёти ҳамда аҳоли пунктларининг экологиясига фоят катга зиён етказиб, аҳолининг ҳаёт таъминотига, одамларнинг яшаши ва уйғун камол топиши учун зарур шароитларни яратишга салбий таъсир ўтказди;

4) республикадаги ижтимоий аҳволнинг, одамларнинг ижтимоий таъминоти ва уларни ижтимоий ҳимоя қилишнинг мутлақо қониқарсизлиги. Айниқса, қиш-лок аҳолисининг канализация ва водопровод билан таъминланиши атиги 5 фоиз-ни, ичимлик суви билан таъминланиши салкам 50 фоизни, табиий газ билан таъминланиши 17 фоизни ташкил этар эди. Аҳолини уй-жой, соғлиқни сақлаш, маданият, маиший хизмат объектлари, мактаблар, болалар боғчалари ва ҳоказолар билан таъминлаш ишларида силжишлар сезилмади. Ваҳоланки, аҳолининг кўпчи-лик қисми қишлоқ жойларида истиқомат қилар эди (3.1.1-жадвалга қаранг).

Ўзбекистон собиқ Иттифоқ таркибида узок йиллар давомида ҳукм сурган маъ-мурий-буйруқбозлик тизими таъсирқца фақат хом ашё етказиб беришга асослан-ган, қолоқ ва мўрт иқтисодиётга эга бўлиб, бу ҳолат республика аҳолиси даромад-лари ва турмуш даражасига анча кескин таъсир кўрсатди.

Бу даврда республика барча асосий иқтисодий ва ижтимоий кўрсаткичлар бўйича Иттифоқдаги ўртача даражадан ҳам анча орқада бўлиб, мамлакатда охирги ўрин-лардан бирига тушиб қолди. Жумладан, аҳоли жон бошига ялпи ижтимоий маҳсу-лот ишлаб чиқариш бўйича иттифоқдош республикалар орасида 12-ўринни, даро-мад даражаси, асосий турдаги маҳсулотларни истеъмол қилиш жиҳатидан энг охирги ўринлардан бирини эгаллаб келди. Аҳоли жон бошига миллий даромад ишлаб чиқариш бўйича Иттифоқдаги ўртача даражадан 2 баробар, халқ истеъмоли моллари ишлаб

чиқариш бўйича 2,5 баробар, саноатдаги меҳнат унумдорлиги жиҳатидан 2,5 баробар, қишлоқ хўжалигидаги меҳнат унумдорлиги жиҳатидан эса 2 баробар, аҳолининг ўрта ҳисобда гўшт маҳсулотлари, тухум, сут ва сут маҳсулот-лари истеъмоли бўйича 2 баробар орқада қолган (Илова № 2.).

Ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичларнинг пасайиши, ўз навбатида, аҳолининг турмуш даражасига ҳам таъсир кўрсатиб, яшаш шароитларининг оғирлашувига сабаб бўлди. Ўша даврда кун кечириш учун ойига ўрта ҳисобда камида 85 сўм зарур бўлгани ҳолда, 75 сўмдан камроқ ялпи даромад оладиган аҳолининг улуши Иттифоқ бўйича 12 фоиздан сал кўпроқ бўлса, Ўзбекистонда 45 фоизга етган, яъни 8 миллион 800 минг кишини ташкил этган. Бир миллионга яқин киши ижтимоий ишлаб чиқаришда ўзининг кўлидан келадиган ишни топа олмаган, яъни ишсиз бўлган.

Илова № 2. Собик Иттифоқ таркибкида Ўзбекистоннинг асосий ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичлари даражаси.

Мустақилликка эришиш арафасида Ўзбекистонда аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш тизими, асосан, бюджетдан молиялаштирилар ва қатъий марказлашган эди. У даврда меҳнат шароитлари, меҳнат муҳофазаси, ижтимоий таъминот кўпроқ декларатив характер касб этган, чунки маблағ ва захиралар асосан зарарли, хавфли меҳнат шароитларини компенсация қилишга (қўшимча меҳнат ҳақи, имтиёзлар, имтиёзли пенсиялар ва ҳ.к.) йўналтирилган.

Бу даврдаги ижтимоий ҳимоя тизимининг самарадорлигини пасайтирувчи омил-ларга қуйидагилар кирган:

— тўлов ва имтиёзларнинг аҳолининг кўп тоифасига берилиши, моддий таъминланиш даражасининг деярли эътиборга олинмагани;

— моддий ёрдам олувчиларнинг фаровонликка ўз кучлари билан эришиш им-кониятларини тўла инобатга олмаслик. Маълумки, бунинг оқибатида аҳоли ўртасида ижтимоий боқимандалик кайфияти, бепарволик, ташаббуссизлик, жамият-нинг маргиналлашуви келиб чиқади;

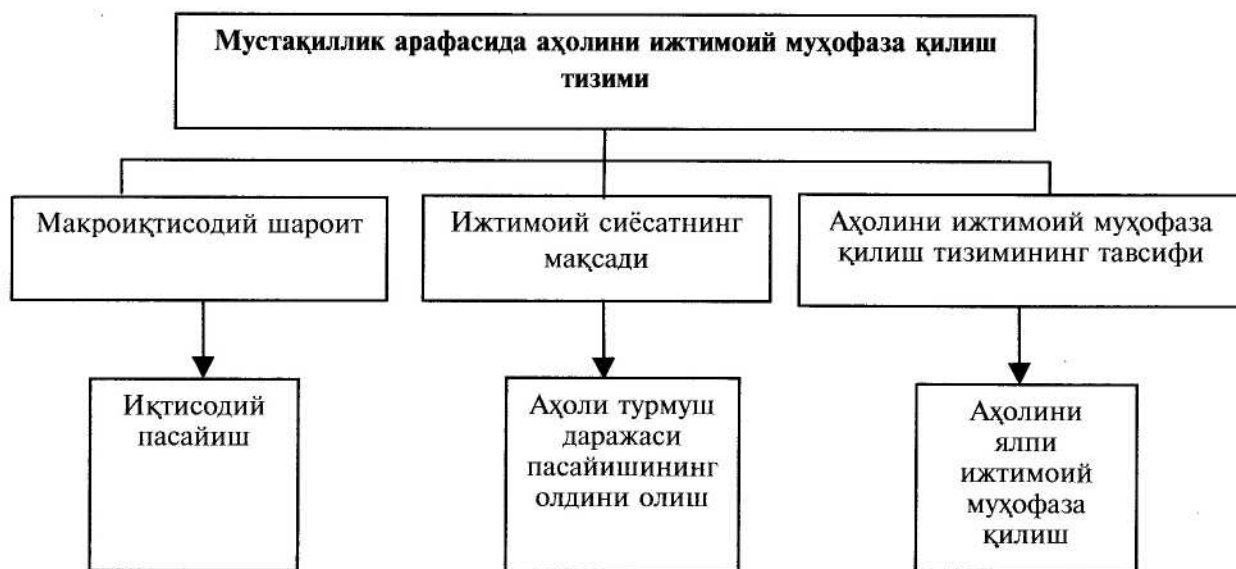
— ҳудудий ва муниципал ҳокимият органлари ўртасида ижтимоий ёрдам кўрсатиш ваколатлари ва жавобгарлигининг аниқ тақсимланмагани. Бу эса, ижтимоий тўлов ва имтиёзларни тақдим этиш ва молиялаштиришда жавобгарликдан бош тортишга олиб келган.

Мустақилликка эришиш остонасида одамларнинг таъминоти, даромади, уларнинг яшаши учун зарур бўлган кундалик маҳсулотларнинг энг кам миқдори, ортиқча ишчи кучининг бандлиги каби масалалардаги мавжуд аҳвол оғир бўлган. Бунинг асосий сабаби — бу йилларда ҳар бир вилоят бўйича аниқ дастурлар, ички резервлар ҳисобидан ишни тўғри ташкил этиш, ишлаб чиқариш қувватларини реконструкция қилиш, қанча миқдорда, кимга ва қачон қўшимча хом ашё ажратиш эвазига аҳволни яхшилаш имкониятлари тўғрисида амалий тадбирлар бўлмаган (Илова № 3).

Бу даврда йиддан-йилга тобора кескинлашиб келаётган асосий ижтимоий му-аммо — бу аҳоли ўртасида ишсизлар сонининг жадал равишда ўсиб бориши эди. Собиқ Иттифоқ раҳбарлари республикадаги бу муаммога эътибор қаратмас, ай-ниқса, қишлоқ жойлардаги ишсизлик одамларнинг тинка-мадорини қуришиб борарди. Қишлоқларда янги иш ўринларини яратиш имкони деярли йўқ, сабаби — республиканинг барча вилоятларидаги, хусусан, Фарғона вилоятидаги барча ер майдонлари ишдан чиққан, ернинг жони сўриб олинган эди. Натижада меҳнатни ташкил этишнинг янги усуллари бўлган оилавий пудрат ва бошқа хўжалик юритиш шакллари, ерни деҳқон ихтиёрига берадиган кўплаб тадбирлар жорий этилган тақдирда

ҳам қишлоқда яшаётган одамларга тўғри келадиган қўшимча даромад миқдорини ўзгартириш қийин бўлган. Бунга мисол тариқасида Қашқадарё вилоя-тини олиш мумкин. Аҳолини Қарши чўлларига ташкилий равишда қўчиришнинг бутун даври мобайнида у ерга 600 та оила қўчиб борган, холос. 1989 йилга қадар улардан 40 та оила яшаб қолган. Бунинг асосий сабаби — аҳолининг ишлаши учун муносиб иш ўринлари яратилмаганида.

„Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида" китобида ана шундай муаммолар билан бирга, уларнинг ечими ҳам кўрсатилади. Иш ўринларини яратиш учун ишлаб чиқариш таркибини шундай қайта куриш зарурки, одамлар ўзлари яшаётган жойдан узоққа кетмасдан, самарали меҳнати ҳисобидан керакли даромадга эга бўлсин. Шу ўринда дунёда аҳолиси энг кўп бўлган Хитойни мисол тариқасида оладиган бўлсак, у ерда саноат маҳсулотларининг 40 фоизи қишлоқ жойларда ишлаб чиқарилмоқда, деб таъкидланади китобда. Бу мамлакатда йирик корхоналар куришмайди, одамлар эса бир вақтнинг ўзида шахсий хўжалик билан

Илова № 3. Мустақилликка эришиш арафасида аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш тизими.

шуғулланиб, яшаш жойидан узоқ бўлмаган ерда қўшимча даромад манбаига ҳам эга бўлади, деб қайд этади муаллиф.

Республикамиздаги вазиятни чинакамига ўнглаш, юртдошларимизнинг

ҳаётга қарашини, бугунги ва эртанги кунга ишончини мустаҳкамлаш учун аввало, улар-нинг иқтисодий, моддий аҳволини яхшилаш заруратини чуқур англаган Президентимиз ўша даврда аҳоли учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган жуда катга бир масалани - одамларга томорқа ер бериш масаласини кун тартибига қўйди. Ушбу масаланинг нақадар муҳим аҳамият касб этишини қуйидаги ҳолатлар орқали ҳам тасаввур қилиш мумкин эди:

- республика қишлоқларида ери йўқ оилалар сони - 240 минг нафар;
- уй-жой қурилиши ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш учун кенгайтиришга муҳтож ҳовлилар сони - 1,8 миллиондан кўпроқ;
- фақат Тошкент шаҳрида ер участкаси олиш учун навбатда турган оилалар сони - 92 минг нафардан иборат эди.

Замонавий шаҳарда, айниқса, Тошкент каби азим шаҳарда яшаш шунчаки истиқомат қилишни билдирмайди. Ҳар бир оила учун алоҳида квартира ёки шахсий уй бўлиши зарур. Октябрь, Собир Раҳимов, Киров районларида 600 минг киши яшаб турган хонадонлар урушдан аввал қурилган бўлиб, шу қадар путурдан кетиб қолган эдики, уларни таъмирлашнинг ҳам иложи бўлмаган (2 миллион квадрат метрга яқин майдонда мана шундай уйлар бўлган). Бу хонадонларда марказий иситиш тизими, водопровод, газ ва канализация йўқ, икки-уч хонада бир неча оила яшаб турган, киши бошига 2-3 квадрат метр турар жой тўғри келган. Агар Тошкентда ўрта ҳисобда киши бошига 14,2 квадрат метр турар жой тўғри келса, эски шаҳар қисмида бу рақам икки баробар кам бўлган. Қарийб 7 минг оила шундай яшаганки, ҳар бир оила аъзосига салкам 5 квадрат метрдан камроқ майдон тўғри келган. Бу - энг оддий ҳаёт таъминоти шартларига ҳам яқинлашмайди.

Тошкент шаҳрда истиқомат қилувчи аҳолига боғдорчилик-узумчилик учун ажратиб берилган участкалар кўпайиб борган. Бу, ўз навбатида, озиқ-овқат таъминотини анча яхшилашга ва кишиларнинг бўш вақтини фойдали ишларга сарфлашга, одамларнинг саломатлигини мустаҳкамлашга хизмат қилган.

Одамлар бирон-бир талаб-эҳтиёжини — хоҳ гўшт ёки қанд-шакар, спиртли ичимлик ёки совун бўлсин, шу нарсалар билан таъминлашдаги қийинчиликларни маълум бир вақтгача тушуниши, бунга қаноат қилиб туриши мумкин. Аммо улар ўзларининг хавфсизлигидан махрум бўлганини тушуна олмайди, бунга тоқат қила олмайди. Оиланинг, фарзандларнинг, яқин кишиларининг ҳаёти ва соғлиғи, уй-жойнинг дахлсизлиги сақланишига, неча ўн йиллар мобайнқцаги меҳнат туфайли орттирилган бисотининг бус-бутун қолишига ҳеч нарса қафолат бермаса, улар қандайдир безори, экстремист гуруҳларнинг тазйиқи остида вайрон бўлса, маъмурлар инсон шахси ва ҳаётининг дахлсизлигини таъминлашмаса, буни биронта ҳам софдил, виждонли киши қабул қила олмайди.

Мустақилликка эришиш остонасида республикамизда одамларнинг ҳаёт таъ-миноти муаммолари йиғилиб қолган ва улар ниҳоятда ўткир тус олган эди. Фуқаро ҳокимиятдан кутаётган энг асосий нарса — ҳар бир одамнинг ишга, уй-жойга эга бўлиши, озиқ-овқат, кийим-кечак, нормал турмуш ва дам олиш, фарзандларни тарбиялаш учун маблағ ишлаб топа олиши билан боғлиқ эди. Бу даврда дўконларда ҳаётий зарур маҳсулотлар турмаган, ҳалол меҳнат билан ишлаб топилган пулга энг оддий нарсаларни ҳақоратли тарзда, навбатларда узоқ туриб, чайқов нархларда сотиб олишга одамлар мажбур бўлган.

Юртимизда 1989 йил 17 августда „Қишлоқда яшовчи ҳар бир оилани томорқа билан таъминлаш, уларга яқка тартибда уй-жой қуриш учун барча шарт-шароитлар-ни яратиб бериш ҳақида" қарор қабул қилинди. Қарорда қишлоқца яшовчи ҳар бир кишига ўртача 25 сотихдан ер ажратиб бериш ва томорқа майдонларини қарийб 4,5 баробар кўпайтириш кўзда тутилган эди.

Бу борадаги амалий ишлар натижасида 1989—1990 йилларда бир ярим миллиондан кўпроқ оилага қўшимча ер ажратилди, 700 минг оилага янги томорқа ерлари берилди.

Бугун тўла ишонч билан айтиш мумкинки, бу мураккаб масалага ана шундай оқилона ёндашув туфайли Ўзбекистон бўйича минг-минглаб одамлар

уй-жойли, ишли бўлди, бозорларда маҳсулот кўпайиб, нарх-наво арзонлашди, энг муҳими, ижтимоий кескинликнинг олдини олишга эришилди.

Бундан ташқари, юз минглаб гектар суғориладиган ер техник экинлар оборо-тидан чиқарилди, пахта етиштириш режаси 700 минг тоннага камайтирилди. Бу — пахта яккаҳокимлигини бартараф этиш йўлидаги дастлабки, аммо ўта муҳим ама-лий қадам эди.

Президентимиз қишлоқ жойларда аҳоли учун томорқа ерлар ажратишни кен-гайтириш масаласига анча кенг қараб, ушбу тадбир орқали кўплаб муҳим масала-ларни ҳал этишни, жумладан, озиқ-овқат дастурини бажаришни кўзда тутган эди. Шахсий хўжалиқцаги ернинг бир гектари жамоат секторидагига нисбатан тўрт баробар кўп самара берарди. Шахсий ёрдамчи хўжаликнинг бир гектаридан олина-ётган самара 12,5 минг сўмни, ижтимоий секторда эса атиги салкам уч минг сўмни ташкил этарди.

Республикада ҳайдаладиган ерларнинг атиги 5 фоизи шахсий ёрдамчи хўжа-ликларга берилган, улар қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг тўртдан бир қис-мини ишлаб чиқаришмоқца эди. Етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулоти-нинг 26 фоизи, шу жумладан, гўштнинг 49 фоизи, сутнинг 65 фоизи, жуннинг 66 фоизи ва сабзавотнинг 43 фоизи шахсий томорқалар хиссасига тўғри келади. 1990 йилнинг ўзида якка хўжаликларда етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг умумий ҳажми 300 миллион сўмдан ошганлигининг ўзи ер масаласидаги қарорнинг аҳамиятини яққол намоён этади.

Иккинчидан, бу қарор уй-жой дастурини ҳал этишга ёрдам берди. Якка тартиб-да уй-жой қуриш ўз салмоғига кўра Уй-жой дастурида 60 фоиздан кўпроқни ташкил этиб, ўша даврда бу кўрсаткич 89—90 фоиз атрофида бажарилган. Аҳолига ер участкалари, пул ссудалари ва зарур қурилиш материаллари ажратиб бериш мазкур жараёни анча тезлаштиради.

Учинчидан, мазкур қарор ишсизлик муаммосини ҳал этишда қўл келади. Ма-салан, Фарғона вилоятидаги мавжуд 149 та жамоа ва давлат

хўжалигининг ҳар бирида аҳоли билан шартнома асосида уй-жой қурувчи 50—60 кишилик қурилиш бригадасининг тузилиши эвазига 7,5 минг кишини иш билан таъминлаш имкония-ти туғилди. Хоразм вилояти хўжаликларида ғишт, дурадгорлик буюмлари ва бошқа нарсалар тайёрлайдиган ёрдамчи корхоналарнинг бунёд этилиши қурилиш мате-риаллари тақчиллигини бартараф этиш билан бирга, уч йил мобайнида ишлаб чиқаришга қўшимча тарзда 2,5 минг кишини жалб этиш имконини берди. Бу одам-ларни ижтимоий ишлаб чиқаришга жалб этишнинг тўғридан-тўғри йўли эди.

Тўртинчидан, аёлларнинг иш билан бандлиги муаммосини ҳал этиш имкони туғилди. Аёллар ижтимоий-фойдали меҳнат билан банд бўлмаган аҳолининг анча-гина қисмини ташкил этиб, кўп болали оилаларда улар болалар тарбияси, рўзғор юмуши билан банд эди. Аёлларнинг ўз томорқаларида хўжалик билан расмийлаш-тирилган шартнома, меҳнат стажи ҳисоблаш ва кейинчалик пенсия тайинлаш асосида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириши уларнинг оилалари манфаатларига мос келадиган иш бўлди.

Бешинчидан, ижтимоий-сиёсий барқарорлик масаласи ҳал этилди. Маълумки, ишсизлик, бекорчилик жамият учун зарарли хатти-ҳаракатларга, жиноятлар содир этилишига сабаб бўлади. Шунга кўра, аксариятининг касб-хунари йўқ, меҳнат қилиш кўникмасига эга бўлмаган ёшларга ер участкаларининг ажратиб берилиши уларни меҳнат қилишга рағбатлантирди, ёшларда ерга эгалик хисси, меҳнат кўник-малари шаклланди. Ўша даврда республикаимиз қишлоқларидаги ҳар беш хонадон-нинг бирида бирорта ҳам чорва моли, 37 фоизида сигир, ярмисида қўй боқилма-гани мазкур муаммонинг ўша даврда нақадар долзарб бўлганини кўрсатади.

Президентимиз қишлоқ жойларида истиқомат қилаётган аҳолининг турмуш даражаси нисбатан пастлиги, яшаш шароитининг оғирлиги, озиқ-овқат маҳсулот-лари таъминотидаги қийинчиликларни ҳисобга олган ҳолда муҳим бир таклиф — ҳар бир оилани сигир билан таъминлаш масаласини кун тартибига қўйди. Ушбу тадбирни узоққа чўзмай, 1991 йилнинг ўзида

қишлоқда яшовчи барча оилаларни сигир билан таъминлашга эришишнинг қуйидаги йўллари кўрсатиб берди:

- мол сотиб олиш учун махсус кредит бериш;
- жамоа подаларидан ҳар бир оилага бузоқ топшириш шарти билан, имкони бўлса, ҳатто шу шартсиз ҳам текинга сигир бериш.

Мамлакат аҳолисининг фаровонлигини ошириш ва меҳнаткашларни ижтимо-ий жиҳатдан ҳимоя қилишнинг самарали қафолатлари ҳақида сўз кетар экан, қуйидагиларни алоҳида таъкидлаб ўтиш жоиз. Ўзбекистон Президентининг „Жум-хурият аҳолиси шахсий хўжаликларидаги моллар ва паррандаларни ем-хашак билан таъминлаш ва уларга чорва маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш тўғриси-да“ги 1990 йил 10 майда имзоланган фармони бажаришга қаратилган қатор қарорлар қабул қилинди. Шу асосда 1990 йилнинг 1 июлидан бошлаб жамоа ва давлат хўжаликлари аҳолига сотадиган пичан ва ширали озуқаларни ем-хашак тайёрлаш режасига қўшиб ҳисоблай бошлади: 1990 йилда шахсий хўжаликларга сотиш учун давлат ресурсларидан 400 минг тонна омухта ем ва 60 минг тонна кунжара, 75 минг тонна чигит пўстлоғи, 3,8 минг тонна пуч чигит ва 100,9 минг тонна пиво чиқитлари ажратилди. Жамоа ва давлат хўжаликларига улар аҳолига сотадиган пичан ва ширали озуқаларни етиштириш ва тайёрлашга қилган сарф-харажатларнинг 50 фоизи тўланди¹.

¹ Шарипов Р.Ш. Ижтимоий ва иқтисодий қафолатлар. — Т.: „Ўзбекистон“ 1991.- Б. 7—8

Илова № 4. Қишлоқца яшайдиган одамларни иш билан таъминлашнинг асосий йўналишлари.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, шунга ўхшаш тадбирларнинг ҳаммаси республика аҳолисига, энг аввало, қишлоқ аҳлига жуда маъқул бўлди. Дарҳақиқат, шахсий ёрдамчи хўжаликлар учун ва якка тартибдаги уй-жой қуриш учун берила-ётган ернинг кўпайтирилиши, шу мақсадда ссудалар ҳажми ва қурилиш материал-ларини сотишнинг кўпайиши шундай тадбирлар сирасига киради.

Шунингдек, қишлоқда яшайдиган одамларни иш билан таъминлаш борасида бир қатор асосий йўналишларга эътибор қаратиш зарурлиги белгилаб берилди (Илова № 4.).

Қишлоқ аҳолисини табиий газ ва ичимлик суви билан таъминлаш республика дастурини амалга ошириш учун биринчи навбатда маблағ ва моддий ресурсларни сарфлаш ҳақида ҳукумат қарори қабул қилинди. Қишлоқ аҳолисини табиий газ ва ичимлик суви билан таъминлаш чоралари белгиланган республика дастурининг бажарилиши:

- 1990 йилда 2200 километрлик сув ва 3000 километрга яқин газ тармоқлари ишга тушди. Бу эса яна 270 минг аҳолини ичимлик суви билан, 120 минг оилани эса газ билан таъминлаш имконини берди;
- 1991 йилда қишлоқларда 4 минг километрдан кўпроқ газ тармоқларини қуриш керак эди. Яна 200 минг хонадон газ билан таъминланиши, 5,5 минг

кило-метрлик ичимлик суви қувурлари ишга туширилиши белгиланди. Хуллас, қишлоқ жойларда ижтимоий инфратузилма объектлари қурилиши учун 1 миллиард сўмдан зиёд капитал маблағ сарфланди.

Шунингдек, аҳолининг, энг аввало ночорлар, ногиронлар, ўқувчи ва студент-лар, кўп болали оилалар ва бошқа даромади кам одамларни ижтимоий ҳимоялаш учун республика ҳукумати махсус қарор қабул қилди. Бу қарорда аҳолининг нарх-наво ошиши муносабати билан кўрадиган зарарини қоплаш кўзда тутилган эди. Бундан ташқари, миллий хусусиятларимиз ва минтақамизнинг ўзига хос шарт-шароитлари ҳам ҳисобга олинди.

Аҳолини ижтимоий ҳимоялаш бўйича барча тадбирларни амалга ошириш учун 16 миллиард сўмдан кўпроқ маблағ ажратилди. Ишлаётганларга бир ойда 60 сўмдан, ишсиз нафақа оладиганларга 65 сўмдан пул тўланди. Болали оилалар учун мавжуд нафақалар миқдори салкам икки баробар ошди. Бундан ташқари, бола туғилганда бир марта бериладиган нафақа 250 сўмга, ишлаётган оналарга болаларига қараш учун бериладиган нафақа эса 70 сўмдан 110 сўмгача кўпайди. Болаларга мўлжал-ланган товарларнинг нархи ошиши сабабли балоғатга етмаган болалари бўлган оилаларга ҳам пул ёрдами белгиланди. Олий, ўрта махсус ҳунар-техника ўқув юртлари талабаларига бериладиган ўқув стипендиялари, уларнинг оилавий аҳволи ва дарсларни ўзлаштиришига қараб, 120 сўмдан 210 сўмгача белгилаб берилди. Шундай қилиб, ўрта ҳисобда уч кишидан иборат оила 250 сўм, олти кишилик оила 400 сўм, тўққиз кишилик оила эса 600 сўмдан кўпроқ қўшимча маблағ олиш имконига эга бўлди.

Республикада ун, нон ва макарон маҳсулотларининг нархини оширмаслик, аҳолининг айрим табақалари учун шаҳар транспортдан бепул фойдаланиш каби тадбирлар ўз кучида қилиши белгилаб қўйилди. Ҳукумат томонидан республика миқёсида махсус комиссия тузилди. Қоплама маблағлар ва нафақаларни аҳолининг турли табақалари ўртасида адолатли тақсимлаш йўл-йўриклари ишлаб чиқилиб, жойларга юборилди.

II.Боб. Мустақил Ўзбекистон давлатчилиги: давлат қурилиши ва бошқаруви.

II.1. Президентлик институтининг жорий этилиши

Собиқ иттифоқ Республикалари орасида биринчи бўлиб Ўзбекистонда Президентлик лавозими жорий этилган эди. Давлат бошқарувининг Президентлик Институти 1990 йилнинг 24 мартда “Ўзбекистон ССР Президенти лавозимини таъсис этиш ва Ўзбекистон ССР Конституцияси (асосий қонуни)га ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисидаги” қонун билан жорий этилган эди. Ўз ССР Олий Совети ўн иккинчи чақириқ биринчи сессиясида И.А Каримов Президент этиб сайланди. Ўша сессияда қилинган маърузада И.А Каримов шундай деган эди “....Бугун юзага келган вазиятда Ўзбекистон ССР Президенти лавозимини таъсис этиш муҳим аҳамият касб этмоқда.Республикада якка бошлиқ лавозимининг жорий этилиши Иттифоқ миқёсида бўлганидек, қонунлар ва давлатнинг бошқа қарорларини ижро этиш омилларини мустаҳкамлашга, демак, сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, миллатлараро ва бошқа соҳаларда қайта қуриш жараёнларини тезлаштиришга қўмаклашиши шубҳасиздир”¹.

Ўзбекистон Президенти И.А.Каримов КПСС Марказий Комитетининг 1990 йил февраль ва март пленумларининг якунлари ҳамда КПСС XXVIII съездига ва Ўзбекистон Компартияси XXIII съездига тайёргарлик кўриш юзасидан республика партия ташкилотларининг вазифалари тўғрисида қилган маърузасида таъкидлаганидек, „энг муҳими шундан иборатки, Президент институтининг жорий этилиши

— республикамиз учун суверенитет ва давлатчиликда пришщш жихатдан янги босқичга ўтилишини билдиради”². Ислон Каримов ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон ССР Олий Советининг 1990 йил 24 мартда бўлиб ўтган биринчи сессиясида сўзлаган нутқида ҳам Президент бошқарувининг жорий этилиши ҳаёт тақозоси эканини уқтириб, бундай деган эди: „Президент бошқарувини

¹ Баҳодир Эшов, «Ўзбекистонда давлат ва мақаллий бошқарув тарихи». – Т.: «Янги аср авлоди», 2012, –Б. 428.

² Ислон Каримов. „Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида“. — Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011. –Б. 147.

хаётнинг ўзи, қайта қуришнинг мантиқи, моҳияти, унинг мураккаб ва зиддиятли жараёнлари тақозо этяпти"¹.

Ўзбекистон давлат мустақиллигига эришгач, мамлакатда давлатни идора этишнинг замонавий ва самарали шакли — президентлик тизими қарор топа бошлади. Дунё давлатчилиги тараққиётида давлат бошқарувининг асосан икки шакли

— монархия ва республика шакллари мавжуд. Республика, ўз навбатида, парламентар республика ва президентлик республикаси кўринишларига эга. Президентлик республикаси ҳозирги кунда энг кўп тарқалган давлат бошқаруви шаклидир. БМТга аъзо 192 давлатдан 142 тасида Президент² лавозими мавжуд бўлиб, уларнинг аксарияти президентлик республикасидир³.

Маълумки, “президент” атамаси латинча “праесиденсо”, сўзидан олинган бўлиб, айнан таржимаси “олдинда ўтирадиган” деган маънони беради. Бу тушунча конституциявий-ҳуқуқий маънода давлат бошлиғини англатади. Ҳозирги кунда дунёдаги 130 дан ортиқ давлатларнинг ҳокимият тизимида президентлик институти мавжуд. “Президент” атамаси ўзининг ҳозирги маъносида 1787 йилги АҚШ конституциясида мустаҳкамланиб, АҚШда президентлик жорий этилганидан бошлаб ишлатилиб келинмоқда⁴.

1991 йил 29 декабр ва 2000 йил 9 январда, 2007, 2015 йилларда тўғридан-тўғри умумхалқ сайловлари муқобиллик асосида ўтказилиб, унда И.Каримов Президент этиб сайланди. Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Конституциясига мувофиқ Президент —

¹ Ислон Каримов. „Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида“. — Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011. —Б 149.

² „Президент“ сўзи латинча praesidenso сўзидан олинган бўлиб, „олдинда ўтирувчи“ маъносини билдиради.

³ Мустақиллик: изоҳли илмий-оммабоп луғат // Муаллифлар: М.Абдуллаев, М.Абдуллаева, Ф.Абдуллаева, Г.Абдураззоқова ва бошқ.; Р.Рўзиев ва Қ.Хоназаров умумий таҳририда. Тўлдирилган учинчи нашри / — Т.: „Шарқ“, 2006.- Б.75.

⁴ Дунё тарихидаги биринчи Президент АҚШ президенти Жорж Вашингтон бўлиб, у 1789 йил 30 апрелдан ушбу лавозимни бажариб бошлаган.

хокимиятлар бўлиниши принципига риоя қилинишида давлат механизми учун **энг муҳим институтдир**.

Президентни давлатнинг марказий бошқарув органлари тизимида тутган ўрни давлат бошқарувининг шаклига боғлиқ. Агар мамлакатда давлат бошқарувининг парламентар республика тури ўрнатилган бўлса, у ҳолда Президент фақат давлат бошлиғи вазифасини бажаради ва у ижроя ҳокимиятига раҳбарлик қила олмайди. Шунинг учун ҳам бошқарувнинг парламентар республика шаклида Президент давлат органлари тизимида марказий ўринни эгалламайди. Бошқарувнинг Президентлик республикаси шаклидаги давлатларда эса Республика Президенти давлат ва ижро этувчи ҳокимият бошлиғи ҳисобланади. У давлат бошқарув органлари тизимида марказий ўринни эгаллайди.

Давлат бошлиғи сифатида Президент давлат ҳокимияти бошқарув органларида етакчи ва мувофиқлаштирувчи рол ўйнайди. Президент давлат ичида ва халқаро муносабатларда Ўзбекистоннинг Олий вакиллигини амалга оширади. Давлат бошлиғи ўзида у ёки бу ҳокимият тармоғини эмас балки, давлат ва бутун давлат ҳокимиятининг бирлигини намоён этади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19-боби “Ўзбекистон Республикаси Президенти” деб номланади. Бу боб 9 та моддадан иборат бўлиб, уларда Ўзбекистон Республикаси Президентининг Конституциявий мақомлари ва ваколатлари белгилаб берилган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг **конституциявий ваколатлари** унинг фаолиятидаги қуйидаги йўналишларда яққол намоён бўлади:

1. Ўзбекистон Президенти фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларининг кафили бўлиб, Президент инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмнинг узлуксиз ишлаши учун шахсан жавобгар, бирор сабаб билан ушбу ҳуқуқ ва эркинликлар амалга оширилиши бузилган ҳолларда тегишли чоралар кўришга мажбур.

2. Ўзбекистон Республикасининг Президенти Конституция ва қонунларга риоя этилишининг кафили бўлиб, Президент ўз фаолияти давомида барча

давлат органлари, мансабдор шахслар ва фуқароларнинг ўз конституциявий мажбуриятларини зарур даражада бажаришларини таъминлайди.

3.Президент давлат бошлиғи сифатида халқаро муносабатлар соҳасида муҳим ваколатларга эга бўлиб, у мамлакат ичида ва халқаро муносабатларда Ўзбекистон Республикаси номидан иш юритади. Президент халқаро муносабатларда Ўзбекистон Республикасининг вакили бўлиб, музокараларда Ўзбекистон номидан қатнашиши, Республиканинг халқаро мажбуриятлари бажарилишини таъминлаши мумкин.

4.Президент Олий Мажлисга ҳар йили ички ва халқаро аҳвол хусусида маълумотнома тақдим этади. Унинг маълумотномаси норматив ҳужжат ҳисобланади. Бу ахборот сиёсий хусусиятга эга бўлиб, мамлакатни ривожлантиришнинг дастурий принциплари ва стратегик вазифаларини ўз ичига олади.

5.Ўзбекистон Республикасининг Президентининг ижроя ҳокимиятини тузиш билан боғлиқ ваколатлари ҳам мавжуд. Президент Бош вазир номзодини Олий мажлис палаталарига киритади. Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори ва унинг ўринбосарларини тайинлайди ва уларни лавозимидан озод қилади ҳамда бу масалаларни Олий мажлис сенатининг тасдиғига киритади. Президент вилоятлар ҳокимлари ва Тошкент шаҳар ҳокимини тайинлайди ва лавозимидан озод қилади, бу масалаларни тегишли халқ депутатлари Кенгашининг тасдиғига қўяди. Президент ўз қарори билан Конституция, қонунларни бузган ёки ўз шаъни ва қадр-қимматига доғ туширадиган ҳатти-ҳаракатлар содир этган туман ва шаҳар ҳокимларини лавозимидан озод этишга ҳақли. Миллий хавфсизлик ва давлат назорати органларини ташкил қилар экан, Президент уларнинг раҳбарларини тайинлайди.

6.Президент Олий мажлис сенатига Конституциявий суд раиси ва аъзолари, Олий суд раиси ва аъзолари, Олий хўжалик суди раиси ва аъзоларига номзодларни тақдим этади. Президент вилоят, туман, шаҳар ва хўжалик суди судьяларини тайинлайди. Президентнинг тақдимида биноан,

Олий мажлис сенати Марказий Банк бошқаруви раиси, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитасининг раисини тайинлайди.

7. Президент Республика давлат ва бошқарув Олий органларининг ўзаро ҳамкорлигини таъминлайди. Президент Ўзбекистон Республикаси Вазирликлари, давлат қўмиталари ҳамда давлат бошқарувининг бошқа органларини тузади ва тугатади, буни Олий мажлис палаталарининг тасдиғига киритади.

8. Ўзбекистон Республикаси Президенти қонунларни имзолайди. Президентнинг имзоси бўлмаса, қонун кучга кирмайди. Бу давлат бошлиғининг анъанавий функцияси бўлиб, қонунга мажбурий куч беради ва қонун чиқарувчилик жараёнини якунлайди.

9. Фақат Президентгина бутун Республика ҳудудида фавқулодда ҳолат жорий этишга ҳақли. Лекин, Президент бундай қарорни қабул қилишда эркин эмас.

10. Президент Республика Қуролли Кучларининг Олий Бош қўмондони ҳисобланади. У Қуролли Кучларнинг Олий қўмондонларини тайинлайди ва вазифасидан озод қилади. Хавфсизлик кенгашини тузади, унга раҳбарлик қилади, Олий ҳарбий унвонларни беради. Мудофаа вазири амалда бевосита Президент раҳбарлигида ишлайди.

11. Ўзбекистон Республикасининг Президентининг давлат бошлиғи сифатидаги ваколатларига фуқаролик ва сиёсий бошпана бериш, Ўзбекистон Республикасининг давлат мукофотлари билан тақдирлаш, афв этиш тўғрисидаги ҳужжатларни қабул қилиш ва гуноҳидан кечишни амалга ошириш кабилар ҳам киради¹.

12. Президент Олий мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатини фақат Конституцияда аниқ белгиланган ҳоллардагина тарқатиши мумкин. Президент ўз ваколатларини бажаришни давлат идораларига ёки мансабдор шахсларга топширишга ҳақли эмас.

¹ Баҳодир Эшов, «Ўзбекистонда давлат ва мақаллий бошқарув тарихи». – Т.: «Янги аср авлоди», 2012, –Б. 429-430.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Конституцияга ва қонунларга асосланиб, ҳамда уларни ижро этиш юзасидан мамлакатнинг бутун ҳудудида мажбурий кучга эга бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар-фармонлар, қарорлар, фармойишлар чиқаради. Республика Президентининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари “Ўзбекистон Республикаси Президентининг хабарномаси” ва Республика газеталарида расман эълон қилинади.

II.2. “Мустақиллик декларация” ва “Ўзбекистон давлат мустақиллигини асослари тўғрисида” Қонунни қабул қилиниши ва тарихий аҳамияти.

Мустақиллик декларацияси. Ушбу декларация Ўзбекистон ССР Олий Советининг 1990 йил 20 июнда бўлиб ўтган иккинчи сессиясида қабул қилинди. Ундан сал олдинроқ, яъни, 16 июн куни Ўзб. КП МКда иқтисодий мустақиллик хусусида махсус кенгаш бўлиб, унда И.А. Каримов мустақилликни қисқа ва лунда қилиб асослаб берган эди. Мамлакатда юзага келган мураккаб вазиятда, деган эди И.Каримов, реал ҳаётга таяниш, умумий, мавҳум ҳамда баландпарвоз сўзларга асосланиб эмас, конкрет шароит, реал имкониятларга амал қилиш энг муҳим ишдир. Асосийси эса оёқда маҳкам туришимиз, халқ билан доимий равишда маслаҳатлашишимиз, унинг ҳаётини яхшилаш учун аниқ-равшан йўللарни излашимиз ва топишимиз керак.

ДЕКЛАРАЦИЯ (лот. *declaratio* - маълум қиламан, эълон қиламан) - 1) бир ёки бир неча ҳукуматлар, сиёсий партиялар, халқаро ёки жамоат ташкилотларининг дастурий ҳужжат, муҳим халқаро воқеа, қонун ва ҳ.к.ни умум эътиборига етказувчи баёноти; умумсиёсий принципларни тантанали равишда эълон этиш (масалан, *Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси*, Ўзбекистон Республикаси Мустақиллик декларацияси); 2) солиқ тўловчининг даромадлар хусусияти ва миқдори тўғрисида баён қилиши; 3) почта билан мамлакат ташқарисига юбориладиган пул ва қимматбаҳо пакетларга илова қилинадиган ҳужжат; 4) чегаралардан ўтувчи шахс ўзида буюмлар,

кимматбаҳо нарсалар ва ҳ.к. борлиги ва улар микдори тўғрисида божхонага топширадиган маълумот (қ. *Божхона декларацияси*)¹.

Биз учун асосий йўналиш, барча вазифаларни ҳал этиш калити – Ўзбекистоннинг реал сиёсий суверенитети ва иқтисодий мустақиллигини таъминлашдир.

Мустақиллик Республикага ўз халқининг фаровонлигини яхшилашдек ҳаётий муҳим масалаларни ҳал этиш, вужудга келтирилган имкониятлар ва ресурсларни тўлалигича мустақил равишда режалаштириш ва улардан фойдаланиш ҳамда ўз халқининг фаровонлиги йўлида ва ўзаро фойдали негизда марказ билан, бошқа Республикалар ва хорижий мамлакатлар билан ўз муносабатларини мустақил ўрнатиш имкони беради.

Мустақиллик Декларацияси.

Ўзбекистон Совет Социалистик Республикаси Олий Совети:

ўзбек халқининг давлат қурилишидаги тарихий тажрибаси ва таркиб топган бой анъаналари,

ҳар бир миллатнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқини таъминлашдан иборат олий мақсад ҳақи,

ҳар бир кишининг фаровон ҳаёт кечиришини таъминлашни олий мақсад деб билган ҳолда,

Ўзбекистон халқларининг келажаги учун тарихий масъулиятни чуқур ҳис этган ҳолда,

халқаро ҳуқуқ қоидаларига, умумбашарий қадриятларга ва демократия принципларига асосланиб,

Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг **Давлат мустақиллигини** эълон қилади².

1. Ўзбекистон ССРнинг демократик давлат мустақиллиги Республиканинг ўз ҳудудидаги барча таркибий қисмларида ва барча ташқи муносабатлардаги танҳо ҳокимлигидир.

¹ Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 3 том – Т.: 2002, -Б. 243

² Ислон Каримов. „Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида“. — Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011. –Б 220.

2.Ўзбекистон ССРнинг давлат ҳудуди чегараси дахлсиз ва бу ҳудуд халқнинг муҳокамасига қўйилмай туриб, ўзгартирилиши мумкин эмас.

3.Ўзбекистон ССРда давлат ҳокимияти унинг ҳудудига кирадиган барча таркибий ва бўлинмас қисмлари устидан амалга оширилади ва шу ҳудудда яшайдиган аҳолига тааллуқдир.

4. СССР Олий Советида қабул қиладиган қарорлар Ўзбекистон ССР Конституциясига мувофиқ, Ўзбекистон ССР Олий Совети томонидан тасдиқланганидан кейингина Ўзбекистон ССР ҳудудида кучга эга бўлади.

5.Ўзбекистон ССР давлат ҳокимияти ваколатига Ўзбекистон ССР ички ва ташқи сиёсатига тегишли барча масалалар киради.

6.Ўзбекистон ССР халқаро ҳуқуқнинг асосий принципларини тан олади ва ҳурмат қилади.

7.Ўзбекистон ССР иттифокдош республикалар ва бошқа давлатлар билан ўзининг сиёсий, иқтисодий, маданий ва бошқа муносабатларини шартномалар асосида белгилайди ва амалга оширади.

8.Ўзбекистон ССР ўзининг тараққиёт йўлини, ўз номини белгилайди ва давлат белгиларини (герб, байроқ, мадҳия) ўзи таъсис этади.

9.Қорақалпоғистон Мухтор Совет Социалистик Республикаси мустақиллигини, Мухтор Республика Конституцияси таъмин этади. Ўзбекистон ССР унинг Асосий Қонуни ва Ўзбекистон ССР Конституцияси асосида Қорақалпоғистон ЛССР манфаатларини ҳимоя қилади.

10.Ўзбекистон ССРнинг қонун чиқарувчи ҳокимияти Ўзбекистон ССР давлат мустақиллигини амалга ошириш учун зарур бўлган қонунларни ишлаб чиқади, Ўзбекистон ССРнинг сиёсий ва иқтисодий системалари таркибини ва қурилишини белгилайди.

11.Ўзбекистон ССР Олий Совети умумхалқ муҳокамаси асосида демократик ҳуқуқий давлат тузишга қарор қилганини билдиради, Ўзбекистон ССРда яшаётган барча миллат ва элатларнинг қонуний, сиёсий, иқтисодий, этник, маданий ҳуқуқларига ҳамда она тиллари ривожлантирилишига кафиллик беради.

12. Ушбу Декларация Ўзбекистон ССРнинг янги Конституциясини ҳамда янги иттифоқ шартномасини ишлаб чиқиш учун асосдир.

Ўзбекистон ССР Олий Советининг

1990 йил 20 июнда бўлиб ўтган

иккинчи сессиясида қабул қилинган¹

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ҚОНУНИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ДАВЛАТ

МУСТАҚИЛЛИГИ АСОСЛАРИ ТЎҒРИСИДА

Ўзбекистон ССРнинг Мустақиллик декларациясига ва Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тўғрисидаги баёнотига асосланиб, Ўзбекистон Республикасининг Олий Кенгаши ушбу қонунни қабул қилди.

1-модда. Ўзбекистон Республикаси ўз таркибидаги Қорақалпоғистон Республикаси билан бирга, мустақил, демократик давлатдир.

2-модда. Ўзбекистон Республикасининг халқи суверендир ва у республикада давлат ҳокимиятининг бирдан-бир соҳибидир. У ўз ҳокимиятини ҳам бевосита, ҳам вакиллик идоралари тизими орқали амалга оширади.

3-модда. Ўзбекистон Республикаси тўла давлат ҳокимиятига эга, ўзининг миллий-давлат ва маъмурий-ҳудудий тузилишини, ҳокимият ва бошқарув идоралари тизimini мустақил белгилайди.

4-модда. Ўзбекистон Республикасининг давлат чегараси ва ҳудуди дахлсиз ва бўлинмас бўлиб, унинг халқи ўз хоҳиш-иродасини эркин билдирмасдан туриб ўзгартирилиши мумкин эмас.

5-модда. Ўзбекистон Республикасида Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва унинг қонунлари устундир. Ўзбекистон Республикаси Давлат идораларининг тизими ҳокимиятни қонун чиқарувчи, ижроия ва суд ҳокимиятига ажратиш тартиби асосида қурилади.

¹ Баҳодир Эшов, «Ўзбекистонда давлат ва мақаллий бошқарув тарихи». – Т.: «Янги аср авлоди», 2012, –Б. 429-431.

6-модда. Ўзбекистон Республикаси Мудофаа ишлари вазирлигини тузиш, миллий гвардия ва ноҳарбий (муқобил) хизмат ташкил этиш ҳуқуқига эга.

Суверен Ўзбекистон Республикаси ҳудудида СССР Қуролли Кучларини шакллантириш ва уларга раҳбарлик қилиш масалаларида ҳарбий сиёсатни амалга ошириш ҳуқуқини ўзида сақлаб қолади.

7-модда. Ўзбекистон Республикаси Давлат мустақиллигининг моддий асоси унинг мулкидир.

Республика ҳудудидаги ер, ер ости бойликлари, сув ва ўрмонлар, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, табиий ва бошқа ресурслар, республиканинг маънавий бойликлари Ўзбекистон Республикасининг миллий бойлиги, мулки ҳисобланади.

8-модда. Давлат мулки объектлари, шунингдек давлат корхоналари, муассасалари ва ташкилотларининг, шу жумладан, Иттифок, қарамоғида бўлиб келган корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг мол-мулки, уларнинг асосий ишлаб чиқариш, ноишлаб чиқариш ва оборот ёки бошқа фондлари ҳамда ўзга мол-мулки, ички коммуникация, транспорт, алоқа ва энергетика тизимлари, республика картографияси ва геодезияси Ўзбекистон Республикасининг мулкидир.

9-модда. Ўзбекистон Республикасининг мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш республика қонунларига мувофиқ амалга оширилади. Республика ҳудудида жойлашган, Иттифок қарамоғида бўлиб келган давлат корхоналарини акцияли жамиятларга айлантириш, уларни мулкнинг бошқа шаклларида ўтказиш фақат Ўзбекистон Республикаси қонунларида кўзда тутилган шартлар асосида ва тартибда амалга оширилади.

10-модда. Ўзбекистон Республикаси ўз ҳудудида олтин, бошқа қимматбаҳо металллар ва тошларни қазиб чиқариш, қайта ишлаш ва сақлашни мустақил амалга оширади ҳамда назорат қилади, ўз олтин захирасини яратади.

Ўзбекистон Республикаси СССРнинг олтин захирасида, олмос ва валюта жамғармаларида уз улушига эга.

11-модда. Ўзбекистон Республикаси ўз пул бирлиги — миллий валютасини жорий этишга, жами пул обороти, пул ва бошқа давлат қимматли қоғозлари эмиссияси ҳажмларини мустақил белгилашга ҳақли.

12-модда. Ўзбекистон Республикаси мустақил молия ва кредит сиёсатини амалга оширади. Республика ҳудудида олинадиган солиқлар ва йиғимлар Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджетига ва маҳаллий бюджетларга тушади.

13-модда. Ўзбекистон Республикаси чет давлатлар билан дипломатик, консуллик, савдо алоқалари ва бошқа алоқалар ўрнатади, улар билан мухтор вакиллар айирбошлайди, халқаро шартномалар тузади, халқаро ташкилотларнинг аъзоси бўлиши мумкин.

14-модда. Ўзбекистон Республикаси халқаро иқтисодий муносабатларнинг субъекти бўлиб, чет эл инвестицияларини амалга ошириш шартларини, инвесторларнинг ҳуқуқларини белгилайди, ўзининг конверсия қилинадиган валюта жамғармасини яратади, олтин ва бошқа захираларни, айирбошланадиган валютани сотади ва сотиб олади.

15-модда. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида инсон ҳуқуқлари умумий декларациясига мувофиқ ҳолда Республика фуқаролиги жорий этилади.

Ўзбекистон Республикасининг барча фуқаролари, миллатидан, элатидан, ижтимоий келиб чиқишидан, қайси динга мансублигидан ва эътиқодидан қатъий назар, бир хил фуқаролик ҳуқуқларига эгадирлар, республика конституцияси ҳамда унинг қонунлари ҳимоясида бўладилар.

Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари республикадан ташқарида ҳам Ўзбекистон Республикасининг ҳимоясида бўладилар.

16-модда. Ўзбекистон Республикаси ўз тараққиёт йулини, ўз номини аниқлайди, ўз давлат рамзларини: герби, байроғи, мадҳиясини таъсис этади, ўз давлат тилини белгилайди.

Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг рамзлари муқаддасдир ва уларни ҳар қандай таҳқирлаш қонун билан жазоланади.

17-модда. Ўзбекистон Республикаси ўз таркибидаги Қорақалпоғистон Республикасининг ҳудудий бутунлигини ва мустақиллигини эътироф этади. Ўзбекистон Республикаси билан Қорақалпоғистон Республикаси ўртасидаги ўзаро муносабатлар тенг ҳуқуқлилик асосида улар ўртасидаги икки томонлама шартномалар ва битимлар воситасида қурилади.

Қорақалпоғистон Республикаси Ўзбекистон Республикаси таркибидан тегишли қонунлар асосида эркин чиқиш ҳуқуқини сақлаб қолади¹.

II.3. Давлат бошқаруви тизимидаги амалга оширилган ислохотлар

Жаҳон давлатчилиқ ва демократик тараққиёти тажрибасидан маълумки, ҳуқуқий давлат қуришни мақсад қилиб қўйган ҳар бир жамиятда давлат ҳокимиятини ташкил этиш ҳокимиятлар бўлиниши назариясига асосланиши керак. Чунки бундай принцип юз бериши мумкин бўлган суистеъмолликни олдини олишнинг ишончли воситаси сифатида намоён бўлади. Ҳуқуқий давлат ва эркин фуқаролик жамияти қураётган Ўзбекистон ҳам ўз давлат органлари идоралари тизимини ҳокимиятлар бўлиниши асосида ташкил этган.

Илова № 5. Давлат ҳокимиятининг бўлиниш принципи.

Давлат ҳокимиятининг бўлиниш принципининг жамиятда амалда рўёбга чиқарилиши, яъни ҳокимиятлар бўлинишининг амалга оширилиши ҳар қандай давлатнинг демократик хусусиятини белгилайдиган омиллардан

¹ Баҳодир Эшов, «Ўзбекистонда давлат ва мақаллий бошқарув тарихи». – Т.: «Янги аср авлоди», 2012, –Б. 432-434.

биридир. Давлат ҳокимиятининг бўлиниш принципи давлат ҳокимияти органларининг мувозанати ва тенглигини таъминлайди. Мазкур принципнинг оқилона рўёбга чиқарилиши орқали давлатда бирор орган ёки шахс томонидан диктатура¹ ўрнатилишининг олди олинади, давлат бошқаруви амалга оширилишининг идеал мувозанати таъминланади, давлат органларининг самарали фаолият юритиши учун замин тайёрланади.

„Ўзбекистон ССРнинг Давлат тили ҳақида“ги Қонуннинг 4-моддасининг 1-қисмини келтирамиз: „Ўзбекистон ССРда ишловчи давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари раҳбарлари ўз хизмат вазифаларини бажариш учун республика давлат тилини етарли даражада билишлари шарт“². Қонуннинг 5-моддаси (1-қисм)да қуйидаги ҳукукий норма мустаҳкамлаб қўйиди: „Ўзбекистон ССР давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари фаолиятида съезд, пленум, курултой, сессия, конференция, мажлис ва кенгашлар республиканинг давлат тилида олиб борилади ва айнан таржимаси таъминланади“³. Қонундан келтирилган ана шу моддалар (уларнинг қисмлари)да Ўзбекистонда давлат ҳокимияти органлари ўз фаолиятини давлат тилқца юритишлари лозимлиги кўрсатилган. Шу ўринда давлат ҳокимияти ва унинг бўлиниши принципи тўғрисида қисқача маълумот беришни кўзлаб, кичик бир чекиниш қиламиз. Кези келганда таъкидламоқ лозимки, давлатда ҳокимиятнинг мавжуд бўлиши давлатнинг асосий белгиларидан бири саналади. Давлатдаги мавжуд ҳокимият (давлат ҳокимияти) эса маълум принцип асосида тақсимланади, бўлинади. Бу „давлат ҳокимиятининг бўлиниш принципи“ деб аталади. Мазкур принципга кўра, давлат ҳокимияти бир-бири билан чамбарчас боғланган ва айни вақтда маълум мустақилликка эга бўлган қуйидаги уч шохобчага бўлинади: қонун

¹ „Диктатура“ сўзи лотинча сўздан олинган бўлиб, „чекланмаган ҳокимият“ маъносини билдиради. Қаранг: Ҳуқуқшуносликка оид ўзлашма терминлар. Тузувчилар: Бектемиров Х., ХолмедовХ., Содиков С. — Т.: „Адолат“, 1999. —Б. 27

² Она тили — Давлат тили: (Ўқув қўлланма-мажмуа) Ўзбекистон Республикасининг „Давлат тили ҳақида“ги Қонунига оид ҳужжатлар / Тузувчилар: Н.Жумахўжа, Р.Жомонов. — Т.: „Адолат“, 2004. — Б. 6.

³ Ўша ўқув қўлланма-мажмуа, — Б. 7.

чиқарувчи ҳокимият, ижро этувчи ҳокимият ва суд ҳокимияти¹. Ана шу уч ҳокимият биргаликда давлат ҳокимиятини ташкил этади.

Давлат ҳокимиятининг бўлиниш принципи давлат ҳокимияти органларининг келишиб, бир-бирини назорат қилиб ва ўзаро уйғунликда ишлашига имкон яратади. Шунинг учун ҳокимиятнинг бўлиниш принципининг қарор топиши демократик давлатга хос жиҳатдир.

Тўққизинчи чақирик Ўзбекистон ССР Олий Советининг навбатдан ташқари олтинчи сессиясида 1978 йил 19 апрелда Ўзбекистон ССРнинг Конституцияси (Асосий Қонуни) қабул қилинган². Гарчи, Ўзбекистон ССР Марказга қарам республикалардан бири бўлган ва мустақил давлат бўлмаган бўлса-да, гарчи Ўзбекистон ССРнинг Конституциясида давлат ҳокимиятининг бўлиниш принципига мувофиқ давлат ҳокимияти қонун чиқарувчи ҳокимият, ижро этувчи ҳокимият ва суд ҳокимиятидан иборат экани очиқ-ойдин норматив асосда белгиланиб қўйилмаган бўлсада, Ўзбекистон ССРда қонунлар чиқарувчи, ижро этувчи ва суд органлари мавжуд бўлган. „Ўзбекистон ССРнинг Давлат тили ҳақида“ги Қонуннинг тегишли моддаларига мувофиқ, давлат ҳокимияти органлари ўз фаолиятини эндиликда (Қонун кучга кирган кундан эътиборан) давлат тилида, яъни ўзбек тилида олиб борадиган бўлишди. Қонуннинг 6-моддасига асосан, Ўзбекистон ССР олий давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг қонун, қарор ва бошқа ҳужжатлари, маҳаллий ҳокимият ва бошқарув органларининг

¹ Баъзан оммавий ахборот воситаларини „тўртинчи ҳокимият“ сифатида тилга олишади. Бироқ бу мезон юридик жиҳатдан мустаҳкамлаб қўйилган эмас ва мустаҳкамлаб қўйилиши мумкин ҳам эмас. Чунки давлат ҳокимияти фақат номлари юқорида тилга олинган учта ҳокимиятга бўлинишни тақозо этади. Оммавий ахборот воситаларининг жамиятдаги юксак ўрнини алоҳида таъкидлаш мақсадида мазкур тушунча кенг қўлланади. Оммавий ахборот воситаларига, яъни „тўртинчи ҳокимият“га газеталар, журналлар, радио, телевидение ва оммавий ахборот тарқатишнинг бошқа воситалари киради. „Тўртинчи ҳокимият“ мажбуриятли органларига эга эмас. Шу маънода, бу тушунча кўчма маънодаги ҳокимиятни ифода қилади. Шундай бўлса-да, оммавий ахборот воситаларининг жамият ҳаётидаги ўрни ва мавқеи юксакдир. Фуқаролик жамияти тўғрисидаги эзгу ғояларнинг амалга ошишини таъминлаш ва фуқароларнинг ана шу ишга қўшаётган юксак хиссаси боис оммавий ахборот воситаларининг хизматлари алоҳида таъкидланиши ўринлидир.

² Ўзбекистон ССР Конституциясининг матни бўйича қаранг: Конституция (Основной Закон) Узбекской Советской Социалистической Республики. — Т.: „Ўзбекистон“, 1984.

хужжатлари республика давлат тилида тайёрланадиган, қабул қилинадиган ва эълон этиладиган бўлди

Ҳуқукий давлатнинг муҳим тамойилларидан бўлган ҳокимиятлар бўлиниши назарияси Ўзбекистон Конституциясининг 11 моддасида “Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимиятининг тизими – ҳокимиятнинг **қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига** бўлиниш принципларига асосланади”, деб мустаҳкамлаб қўйилган. Ҳокимиятларга бўлиниш принципининг амалга оширилишида “бир-бирини тийиб туриш ва ўзаро мувозанатда ушлаш” тизимининг самарали ишлаши жуда муҳим бўлиб, бу тизимнинг ҳуқукий асослари Асосий Қонунда мустаҳкамланган. Унда ҳокимиятнинг ҳар бир тармоғи ваколатига кирувчи масалалар доираси аниқ чегараланиб, кўрсатиб берилган. Қонун чиқарувчи ҳокимиятни – Олий мажлис, ижро этувчи ҳокимиятни – Вазирлар маҳкамаси, суд ҳокимиятини – судлар амалга оширади.

Таъкидлаш лозимки, илмий доиралар ва кундалик ҳаётда оммавий ахборот воситалари ҳақида баъзан мустақил тўртинчи ҳокимият тармоғи сифатида фикр юритилади. Аммо, оммавий ахборот воситаларини бундай ифода этиш қандайдир расмий ҳокимиятни билдирмайди. Шунга қарамасдан, оммавий ахборот воситалари жамоатчилик фикрини шакллантиришда ўта муҳим рол ўйнайди ва улкан аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикасидаги **давлат идоралари** давлат ҳокимиятини амалга оширишнинг ягона тизимини ташкил этади. Ўзбекистон фуқаролари давлат ишларини бошқаришда иштирок этиш ҳуқуқини амалга оширар экан, сайловлар ва ўз вакиллари орқали давлат органларини шакллантиришга таъсир кўрсатиши мумкин. Конституцияга мувофиқ (99 модда), “Вилоятлар, туманлар ва шаҳарлар(туманга бўйсунувчи шаҳарлар, шунингдек, шаҳар таркибига кирувчи туманлардан ташқари) ҳокимлар бошчилиқ қиладиган халқ депутатлари кенгашлари ҳокимиятнинг вакиллик органлари бўлиб, улар давлат ва фуқароларнинг манфаатларини кўзлаб ўз ваколатларига тааллуқли масалаларни ҳал этадилар”.

Вазирлар Маҳкамаси ва унинг фаолияти. Ўзбекистон Республикасида ҳукумат “Вазирлар Маҳкамаси” деб номланган бўлиб, “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисидаги” Қонунга биноан, у Ўзбекистон Республикасида иқтисодиётнинг, ижтимоий ва маънавий соҳанинг самарали фаолиятига раҳбарликни, Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Олий Мажлиснинг қарорлари, Президент фармонлари, қарорлари ва фармойишлари ижросини таъминловчи ижро этувчи ҳокимиятдир.

Вазирлар Маҳкамасининг таркиби Президент томонидан шакллантирилади. Президент Бош вазир номзодини кўриб чиқиш ва тасдиқлаш учун Олий мажлис палаталарига тақдим этади. Ушбу масала аввал Қонунчилик палатасида, сўнгра Сенатда кўриб чиқилади. Бош вазирни лавозимидан озод қилиш Президент ваколатига киради. Вазирлар маҳкамасининг аъзолари Бош вазир тақдимида кўра, Президент томонидан тасдиқланади. Вазирлар Маҳкамасининг доимий органи сифатида Бош вазир ва унинг ўринбосарларидан иборат таркибдаги **Вазирлар Маҳкамасининг раёсати** фаолият кўрсатади.

Вазирлар Маҳкамасининг ижро ҳокимиятини шакллантиришда иштирок этишига доир ваколатларига қуйидагилар киради:

1. Ўзбекистон Республикаси Бош вазири Вазирлар Маҳкамасининг аъзолигига номзодларни тасдиқлаш учун Президентга тақдим этади.
2. Вазирлар Маҳкамаси Республика қонунлари, Олий Мажлис қарорлари, Президент фармонлари, қарорлари ва фармойишлари ижросини таъминлайди.
3. Ўзбекистоннинг бутун ҳудудидаги барча органлар, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, мансабдор шахслар ва фуқаролар томонидан бажарилиши мажбурий бўлган қарорлар ва фармойишлар чиқаради.

Вазирлар Маҳкамаси фаолиятининг асосий йўналишлари сифатида қуйидаги фаолият соҳаларини келтириш мумкин:

- маъмурий-сиёсий соҳасидаги фаолият;

- иқтисодиёт соҳасидаги фаолият;
- ижтимоий-маданий соҳасидаги фаолият;

Давлат бошқарувида судларнинг роли. Ҳар бир давлатда бўлгани каби Ўзбекистонда ҳам одил судлов органлари тизими маъмурий-ҳудудий тузилмаларда ташкил этилган ҳамда судлар жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий соҳаларини ривожлантириш жараёнида корхона ва ташкилот, давлат органлари ва фуқаролар ўртасидаги ҳуқуқий муносабат натижасида келиб чиқадиган масалаларни белгиланган ҳудудий бирликлар миқёсида кўриб чиқади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 107-моддасида “Ўзбекистон Республикасининг суд тизими беш йил муддатга сайланадиган Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди, Ўзбекистон Республикаси Олий суди, Ўзбекистон Республикаси Олий Хўжалик суди, Қорақалпоғистон Республикасининг Олий суди, Қорақалпоғистон Республикасининг хўжалик суди билан шу муддатга тайинланадиган вилоят судлари, Тошкент шаҳар суди, туман, шаҳар ва хўжалик судларидан иборат”, деб белгиланган.

ХУЛОСА

Ўзбекистон Президенти Ислом Каримовнинг „Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида“ китоби истиқлол тарихимизни ўрганишнинг энг ишончли манбасидир. Чунки ундаги барча ҳужжатлар бирламчи асл ҳужжатлардир. Бу ҳужжатлар қуйидаги жиҳатлари билан айниқса ўта ноёб ҳисобланади.

Биринчидан, бу ҳужжатлар 1989-1991 йиллар давомида юртимизда кечган ижтимоий-сиёсий жараёнларга бевосита гувоҳ бўлган, уларнинг марказида турган инсон — Президент Ислом Каримов твмонидан баён қилинган.

Иккинчидан, бу ҳужжатлар халқимизнинг мустақилликка эришиш жараёнида буюк тарихий миссияни адо этган, яъни истиқлол ҳодисасининг сиёсий-ҳуқуқий, маънавий-мафкуравий асослари бўлиб хизмат қилган.

Учинчидан, бу ҳужжатлар ўзида жуда катта фактик ва аналитик материаллар, тарихий жараёнлар тафсилотини мужассам этган.

Тўртинчидан, бу ҳужжатлар мураккаб ижтимоий-сиёсий жараёнларга қандай ёндашиш, уларни қандай синтез ва анализ қилиш, мантикий ҳулосалар чиқариш борасида тарих, фалсафа, социология, сиёсатшунослик ва бошқа ижтимоий фанлар, уларнинг тадқиқотчилари учун назарий-методологик жиҳатдан катта билим манбаи бўлиб хизмат қилади.

Бешинчидан, бу ҳужжатлар тарихнинг бурилиш даврларида тарихий шахс ва халқ оммасининг нақадар ҳал қилувчи роль ўйнаши, ана шу икки куч бирлашган, бир мақсад сари интилган тақдирда ҳар қандай эзгу мақсадга эришиш мумкин эканини яна бир бор тасдиқлайди. Фалсафа фанидаги „тарихда шахснинг роли“, „тарихда халқ оммасининг роли“ каби илмий категорияларни айнан Ўзбекистон тарихидан олинган янги мисоллар билан бойитиш имконини беради.

Олтинчидан, ушбу ҳужжатлар илм-фанда, ижтимоий-сиёсий тафаккурда кўп баҳс-мунозараларга сабаб бўладиган „демократия“, „инсон ҳуқуқлари“, „қонун устуворлиги“ каби категорияларни янгича амалий

мазмун билан бойитади. Яъни, бу илмий тушунчалар конкрет тарихий вазиятда, реал тарихий заминда ўзига хос, яъни ҳар бир халқ ва миллатнинг миллий манфаатлари, турмуш тарзи, анъана ва қадриятларига мослашган, улар билан бойитилган ҳолда ўзига хос маъно-мазмун касб этишини кўрсатади.

Еттинчидан, бу ҳужжатлар моҳият эътибори билан ҳар бир халқ ўз озодлиги ва мустақиллиги, эркин ва фаровон ҳаётини ўзининг мард ва донишманд йўлбошчилари етакчилигида ўз кучи билан ўзи яратади, деган умумбашарий ғояни исботлайди. Шу тариқа ўзбек халқининг дунёда ҳеч кимдан кам эмаслиги, у ўзининг салоҳияти билан ўзининг буюк келажагини барпо этишга кодир эканига ҳар бир ўқувчи қалбида яна бир бор қатъий ишонч уйғотади. Шунинг учун ҳам бу китобни юртимиздаги ҳар бир ўқувчи нафақат катга қизиқиш ва ҳаяжон, айтилиши вақтда ғурур-ифтихор билан ҳам мутолаа қилади.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. Ўзбекистон миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т.1. — Тошкент: «Ўзбекистон», 1996. - 364 б.
2. Каримов И.А. Биздан озод ва обод ватан қолсин. Т.2. - Тошкент: «Ўзбекистон», 1996. - 382 б.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. - Тошкент: «Ўзбекистон», 1998. - 687 б.
4. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. - Тошкент: «Ўзбекистон», 1998. — 32 б.
5. Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қурамыз. Т.7. — Тошкент: «Ўзбекистон», 1999. — 412 б.
6. Каримов И.А. Озод ва обод ватан эркин вафарован қайтиро- вард мақсадимиз. Т.8. - Тошкент: «Ўзбекистон», 2000. - 524 б.
7. Каримов И.А. Юксак маънавият- енгилмас куч. - Тошкент: «Маънавият», 2008. - 176 б.
8. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. - Тошкент: «Ўзбекистон», 2011. -440 б.
9. Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши.-Тошкент: «Академия», 2003. - 143 б.
10. Алимова Д.А., Голованов А.А. Ўзбекистон совет тузуми даврида: сиёсий ва маънавий тазйиқ оқибатлари (1917-1990 йй.). -Тошкент: «Ўзбекистон». 2000. - 75 б.
11. Баҳодир Эшов, «Ўзбекистонда давлат ва мақаллий бошқарув тарихи». — Т.: «Янги аср авлоди», 2012
12. Зиёев Ҳ. Тарих - ўтмиш ва келажак кўзгуси. - Тошкент: «Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти». 2000. - 287 б.

13. Мустақиллик: Изоҳли илмий-оммабоп луғат. - Тошкент: «Шарқ», 1998. 320-6.
14. Shamsutdinov R. va boshq. Vatan tarixi. (Uchinchi kitob); R. Shamsutdinov, Sh. Karimov – T.: Sharq, 2010
15. Ўзбекистон тарихи (Олий ўқув юртларининг номутахассис факультетлари талабалари учун дарслик). Р.Х. Муртазаеванинг умумий таҳрири остида. - Тошкент: «Янги аср авлоди», 2003. - 675 б.
16. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 3 том – Т.: 2002
17. Ўзбекистон тарихи, 2-китоб. Ўзбекистон совет муштамлакачилиги даврида. Н.Жўраев, Ш.Каримов. - Тошкент: «Шарқ», 2011. - 720 б.
18. Ўзбекистоннинг янги тарихи, 2-китоб. Ўзбекистон совет муштамлакачилиги даврида. Илмий муҳарир М. Жўраев. — Тошкент: «Шарқ», 2000. - 688 б.